

Diana OLAR

Cauza Kononov c. Letonia (III)*

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marea Cameră

Cauza Kononov c. Letonia

Intervenient, Rusia

Hotărârea din 17 mai 2010

Art. 7 Convenție – „Nicio pedeapsă fără lege”

I. Starea de fapt

Petentul s-a născut în 1923, în districtul Ludza din Letonia. El a fost cetățean leton până în anul 2000, când i s-a acordat cetățenie rusă, printr-un decret special.

A. Evenimente anterioare datei de 27 mai 1944

În august 1940 Letonia a devenit parte a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice („URSS”) și a fost numită „Republica Socialistă Sovietică a Letoniei” („RSS Letonia”). La 22 iunie 1941 Germania nazistă a atacat Uniunea Sovietică. Înaintarea forțelor germane a obligat forțele sovietice să părăsească regiunea baltică și să se retragă spre Rusia.

Petentul, care locuia la acea vreme lângă graniță, a urmat armata sovietică. Până la 5 iulie 1941 întreaga Letonie era deja ocupată de forțele germane. În 1942, după sosirea lui în Rusia, petentul a fost recrutat ca soldat în armata sovietică și a fost repartizat în regimentul de rezervă al Diviziei Letone. Din 1942 până în 1943 a fost supus unui antrenament special pentru operațiuni de sabotaj, în timpul cărora a învățat cum să organizeze și să conducă incursiuni tip comando în spatele liniilor inamice. După finalizarea perioadei de antrenament a fost promovat la gradul de sergent. În iunie 1943, împreună cu alți 20 de soldați, petentul a fost parașutat pe teritoriul bielorus aflat atunci sub ocupație germană, aproape de granița letonă și, implicit, de zona în care s-a născut. Petentul s-a alăturat unei unități de comando sovietice alcătuită din membri ai „Partizanilor Roșii” (o grupare militară sovietică, care ducea un război de gherilă împotriva forțelor germane). În martie 1944, doi dintre superiorii imediați ai petentului i-au încredințat comanda unui pluton ale cărui obiective principale erau, în susținerea lui, sabotarea instalațiilor militare, a liniilor de comunicație și a punctelor de aprovizionare germane, deraierea trenurilor și propaganda politică în rândul populației locale. Petentul susține că ar fi deraiat 16 trenuri militare și că ar fi determinat explozia a 42 de obiective militare germane.

* Prima parte a studiului a fost publicată în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2/2010, p. 93, iar a doua parte în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 3/2010, p. 83.

B. Evenimentele din 27 mai 1944, așa cum au fost constatate de instanțele interne

În februarie 1944, armata germană a descoperit și a ucis un grup de Partizani Roșii conduși de ofițerul Chugunov, care se ascundea în hambarul lui Meikuls Krupniks, în satul Mazie Bati. Administrația militară germană, iar aceasta a înarmat fiecare bărbat din Mazie Bati cu o pușcă și cu două grenade. Petentul și unitatea lui au bănuit că sătenii spionau pentru germani și că i-ar fi turnat dușmanului pe oamenii lui Chugunov. Prin urmare, au hotărât să aplice represalii împotriva sătenilor.

La 27 mai 1944, înarmați și îmbrăcați în uniforma *Wehrmacht*-ului pentru a evita crearea unor suspiciuni, petentul și cei aflați sub comanda lui au intrat în satul Mazie Bati. Locuitorii se pregăteau de sărbătoarea Rusaliilor. Unitatea de tip comando s-a împărțit în câteva grupuri mici și, la ordinele petentului, fiecare a atacat câte o casă.

Câțiva Partizani au dat buzna în locuința fermierului Modests Krupniks, au confiscat armele pe care le-au găsit și i-au ordonat acestuia să iasă în curte. Când fermierul i-a rugat să nu-l omoare în fața copiilor săi, i-au ordonat să fugă înspre pădure și apoi, în timp ce acesta alerga, au deschis focul asupra lui. Krupniks, grav rănit, a fost lăsat la marginea pădurii, unde a și murit în dimineața următoare.

Alte două grupuri ale Partizanilor Roșii au atacat casele fermierilor Meikuls Krupniks și Ambrozs Buļs. Meikuls Krupniks a fost închis în baie și bătut cu sălbăticie. Partizanii au luat armele găsite în casele celor doi săteni și le-au dus în locuința lui Meikuls Krupniks. Aici au tras câteva rafale de gloanțe împotriva lui Ambrozs Buļs, precum și împotriva lui Meikuls Krupniks și a mamei acestuia. Meikuls Krupniks și mama sa au fost răniți grav. Partizanii au îmbibat apoi cu petrol casa și toate clădirile fermei și le-au incendiat. Soția lui Meikuls Krupniks, aflată în luna a noua de sarcină, a reușit să fugă, dar a fost prinsă de Partizani și împinsă în flăcări printr-o fereastră a casei. În dimineața următoare, sătenii supraviețuitori au găsit rămășițele carbonizate ale celor patru victime. Corpul Doamnei Krupniks a fost identificat datorită scheletului ars al bebelușului, aflat lângă ea.

Al patrulea grup de Partizani a năvălit în locuința lui Vladislavs Šķirmants, care era în pat, împreună cu fiul său de un an. După ce au găsit o pușcă și două grenade ascunse într-un dulap, i-au ordonat lui Šķirmants să iasă în curte. Apoi au blocat ușa dinspre exterior pentru a nu-i permite soției lui să iasă, l-au dus într-un colț mai retras a curții și l-au împușcat mortal. Al cincilea grup a atacat locuința lui Juliāns Šķirmants. După ce au găsit și au confiscat o pușcă două grenade, Partizanii l-au dus în hambar și l-au executat. Al șaselea grup a atacat casa lui Bernards Šķirmants și a confiscat armele pe care le-au găsit aici. Apoi l-au ucis pe Bernards Šķirmants, au rănit-o pe soția acestuia și au incendiat toate construcțiile fermei. Soția lui Bernards Šķirmants a ars de vie, lângă trupul soțului său mort.

Deși Parchetul a susținut că Partizanii au jefuit satul (luând cu ei haine și alimente), Secția de Drept Penal a Curții Supreme („Secția de Drept Penal”) și Senatul Curții Supreme au făcut constatări doar referitor la confiscarea armelor, iar nu și cu privire la sustragerea altor bunuri.

C. Versiunea petentului, asupra stării de fapt

În fața Camerei, petentul a contestat elementele stării de fapt pe care le-au reținut instanțele interne.

El a susținut că toți sătenii uciși erau colaboratori și trădători care, în februarie 1944, au predat germanilor plutonul ofițerului Chugunov (care includea femei și un copil mic): trei femei (mama și soția lui Krupniks și soția lui Bernards Šķirmants) au asigurat plutonul lui Chugunov că *Wehrmacht* se afla destul de departe, dar Šķirmants l-a trimis pe Krupniks să avertizeze forțele germane. Soldații germani au venit în Mazie Bati și au mitraliat hambarul (în care se ascundea plutonul lui Chugunov) cu gloanțe incendiare, iar acesta a luat foc. Fiecare membru al grupului lui Chugunov care a încercat să fugă a fost împușcat. Mama lui Krupniks a îndepărtat hainele de pe cadavre. Autoritățile militare germane au recompensat sătenii implicați, oferindu-le zahăr, alcool, lemne de foc și o sumă de bani. Meikuls Krupniks și Bernards Šķirmants erau *Schutzmänner* (membri ai poliției auxiliare germane).

Cu aproximativ o săptămână înaintea evenimentelor din 27 mai 1944, petentul și toți membrii plutonului său au primit o citație din partea comandantului lor. Acesta îi informa că o instanță militară *ad hoc* a pronunțat o hotărâre împotriva sătenilor din Mazie Bati care erau implicați în trădarea oamenilor lui Chugunov și că plutonul lor avea ordin să execute această hotărâre. Mai exact, li se cerea „să-i aducă pe cei cinci *Schutzmänner* din Mazie Bati pentru a fi judecați”. Petentul a susținut că el a refuzat să conducă operațiunea (sătenii îl cunoșteau de când era copil, așa încât se temea pentru siguranța părinților săi, care locuiau în satul învecinat). În consecință, ofițerul superior a încredințat misiunea altui Partizan, iar în operațiunea de la Mazie Bati, cel care a dat ordinele a fost acest alt Partizan, iar nu petentul.

La 27 mai 1944 petentul și-a însoțit colegii de unitate. El nu a intrat în sat, ci s-a ascuns în spatele unui tufiș, de unde putea să vadă casa lui Modests Krupniks. La scurt timp a auzit țipete și focuri de armă și a văzut nori de fum. După un sfert de oră, Partizanii s-au întors singuri. Unul dintre ei fusese rănit la braț. Altul ducea șase puști, zece grenade și o cantitate mare de cartușe, toate confiscate din locuințele sătenilor. Partizanii i-au spus petentului că nu au putut să-și îndeplinească misiunea, întrucât sătenii „au fugit, trăgând împotriva lor și pentru că sosiseră germanii”. Petentul a negat faptul că oamenii săi ar fi jefuit Mazie Bati. Reîntorși la bază, Partizanii au fost sever muștrați de comandantul superior, pentru că nu au reușit să captureze persoanele urmărite.

D. Evenimente ulterioare

În iulie 1944 Armata Roșie a intrat în Letonia, iar la 8 mai 1945 teritoriul leton a trecut sub controlul forțelor sovietice.

După terminarea războiului, petentul a rămas în Letonia. El a fost decorat pentru activitățile sale militare cu Ordinul Lenin, cea mai înaltă distincție acordată în URSS. În noiembrie 1946 s-a alăturat Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, iar în 1957 a absolvit Academia Ministerului de Interne din URSS. Ulterior, până la pensionarea lui, în 1988, a lucrat ca ofițer în diferite ramuri ale forțelor sovietice de poliție.

La 4 mai 1990, Consiliul Suprem al Republicii Socialiste Sovietice a Letoniei a adoptat „Declarația privind restabilirea independenței Republicii Letonia”, prin care s-a proclamat că încorporarea Letoniei în URSS, în 1940, este ilicită, nulă și lipsită de efecte și s-a restabilit forța juridică a prevederilor fundamentale ale Constituției din 1922. În aceeași zi, Consiliul Suprem a adoptat „Declarația de aderare a Republicii Letonia la convențiile internaționale privind drepturile omului”.

„Aderarea” însemna de fapt o acceptare solemnă, unilaterală, a valorilor exprimate în instrumentele respective: ulterior, Letonia a semnat și a ratificat conform în mod procedural, cele mai multe dintre convențiile la care s-a făcut trimitere în Declarație.

La 21 august 1991, după două lovituri de stat eșuate, Consiliul Suprem a votat Legea Constituțională privind calitatea de stat a Republicii Letonia, care proclama, cu efect imediat, independența deplină.

La 22 august 1996, Parlamentul leton a adoptat „Declarația privind ocuparea Letoniei”, care califica anexarea teritoriului leton de URSS, în 1944, drept o „ocupație militară” și o „încorporare ilicită”. Reintrarea sovieticilor în posesia teritoriului, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost considerată o „re-stabilire a unui regim de ocupație”.

E. Condamnarea petentului

1. Prima cercetare prealabilă și primul proces

În iulie 1998, Centrul pentru Studiarea Consecințelor Totalitarismului, cu sediul în Letonia, a trimis Parchetului General al Letoniei un dosar de cercetare penală (privind evenimentele din 27 mai 1944). În august 1998, petentul a fost acuzat pentru crime de război, iar în octombrie 1998, Curtea Centrală de Primă Instanță din Riga a dispus arestarea lui preventivă. În decembrie 1998 s-a întocmit rechizitoriul, iar dosarul a fost înaintat Curții Regionale din Riga.

Procesul a început la 21 ianuarie 2000, în fața Curții Regionale din Riga. Petentul a pledat „nevinovat”. El și-a reluat versiunea asupra evenimentelor din 27 mai 1944 și a subliniat, în special, faptul că toate victimele atacului erau *Schutzmänner* înarmați. A negat orice implicare personală în eveniment, iar în ceea ce privește diferitele documente (inclusiv articole de presă) care atestau contrariul, el a precizat că a permis cu bună-știință distorsionarea faptelor, pentru gloria lui personală și pentru a obține anumite beneficii.

Curtea Regională a reținut că dosarul conține o amplă probațiune a vinovăției petentului și a constatat că acesta a săvârșit acte incriminate de Carta Tribunalului Militar Internațional pentru Nürnberg („TMI”), de Convenția de la Haga (IV) din 1907 și de Convenția de la Geneva (IV) din 1949. El a fost găsit vinovat pentru săvârșirea faptei incriminate de art. 68-3 al Codului penal din 1961 și s-a dispus privarea lui de libertate, de îndată, pentru o perioadă 6 ani. Atât petentul, cât și Parchetul au atacat această hotărâre.

Printr-o decizie din 25 aprilie 2000, Secția de Drept Penal a desființat hotărârea atacată și a retrimis cauza Parchetului General cu solicitarea de a fi efectuate cercetări suplimentare. Instanța a considerat că motivarea Curții Regionale este lacunară și, mai ales, că nu a reușit să clarifice unele probleme decisive pentru soluționarea cauzei. Astfel, nu s-a stabilit dacă, într-adevăr, Mazie Bati se afla într-un „teritoriu ocupat”, dacă petentul și victimele sale puteau fi calificați drept „combatanți” și, respectiv, „non-combatanți”, sau dacă înarmarea sătenilor de administrația militară germană i-ar transforma în „prizonieri de război”, în eventualitatea arestării lor. De asemenea, Secția de Drept Penal a precizat că Parchetul ar fi trebuit să consulte specialiști în istorie și în drept penal internațional. Instanța a dispus eliberarea imediată a petentului.

Parchetul a atacat decizia Secției de Drept Penal, însă printr-o hotărâre din 27 iunie 2000, Senatul Curții Supreme a respins pretențiile Parchetului, deși a considerat nefondată solicitarea consultanței specializate, pe motiv că rezolvarea problemelor de drept revine exclusiv instanțelor.

2. A doua cercetare prealabilă și al doilea proces

La 17 mai 2001, în urma unei alte cercetări prealabile efectuate de Parchetul General, petentul a fost acuzat din nou, în temeiul art. 68-3 al Codului penal din 1961.

Curtea Regionale Latgale a judecat cauza și, la 3 octombrie 2003, a achitat petentul pentru crime de război, dar l-a găsit vinovat de tâlhărie (incriminată de art. 72 al Codului penal din 1961), infracțiune sancționată cu pedeapsa închisorii între trei și cincisprezece ani.

Curtea Regională a analizat situația în care s-a aflat Letonia în urma evenimentelor din anul 1940 și a invaziei germane și a ajuns la concluzia că petentul nu putea fi considerat un „reprezentant al forțelor de ocupație”. Dimpotrivă, el a luptat împotriva forțelor de ocupație ale Germaniei naziste, pentru eliberarea țării. De vreme ce Letonia a fost încorporată în URSS, comportamentul petentului trebuie evaluat din perspectiva dreptului sovietic. Mai mult, petentul nu putea să prevadă, în mod rezonabil, faptul că la un moment dat va fi calificat drept „reprezentant al forțelor de ocupație sovietică”. Referitor la operațiunea Mazie Bati, Curtea Regională a reținut că sătenii colaboraseră cu administrația militară germană, că au predat *Wehrmacht*-ului grupul de Partizani Roșii ai lui Chugunov și că atacul asupra satului a fost efectuat în executarea unei hotărâri a Curții Militare *ad hoc* înființată în cadrul detașamentului. De asemenea, Curtea Regională a admis că moartea celor șase bărbați din Mazie Bati putea fi considerată necesară și justificată de argumente de ordin militar. Totuși, instanța a statuat că o asemenea justificare nu se extinde și la uciderea celor trei femei sau la incendierea construcțiilor din sat, fapte pentru care petentul este responsabil, în calitate de comandant al unității sale. În consecință, deoarece au acționat dincolo de autoritatea conferită prin hotărârea Curții Militare *ad hoc*, atât petentul cât și cei care-l însoțeau au comis un act de tâlhărie, pentru care sunt deplin răspunzători, însă răspunderea s-a prescris între timp.

Ambele părți au atacat sentința primei instanțe și s-au adresat Secției de Drept penal. Petentul a invocat, *inter alia*, art. 7 §1 din Convenție și a solicitat achitarea sa integrală, pe motiv că dispozițiile legii au fost aplicate împotriva sa retroactiv. Acuzarea a invocat o serie de erori grave, de drept și de fapt, ale Curții Regionale: aceasta a neglijat complet faptul că încorporarea Letoniei în URSS a fost contrară Constituției letone din 1922 și dreptului internațional, așadar ilicită și că Republica Letonia a continuat să existe *de jure*. Prin urmare, comportamentul petentului, în 1944, putea și trebuia să fie analizat din perspectiva dreptului leton și a dreptului internațional, iar nu a celui sovietic. În plus, Parchetul a criticat și modul în care Curtea Regională a evaluat probele administrate în cauză. În susținerea sa, prima instanță s-a bazat pe o serie de afirmații ale petentului care nu erau susținute de nicio probă și, în plus, erau chiar contrazise de probele administrate: argumentul petentului potrivit căruia sătenii din Mazie Bati erau colaboratori înarmați ai administrației

germane, care ajutaseră *Wehrmacht*-ul să înlăture Partizanii lui Chugunov; faptul că a fost înființat un Tribunal Partizan *ad hoc* în detașamentul petentului; și că adevăratul scop al operațiunii Mazie Bati nu era executarea sumară a sătenilor, ci arestarea lor

Printr-o decizie din 30 aprilie 2004, Secția de Drept Penal a admis apelul Parchetului, a casat sentința Curții Regionale Latgale și a statuat că petentul este vinovat pentru săvârșirea infracțiunii prevăzute și sancționate de art. 68-3 al Codului Penal din 1961. După ce a reexaminat probele care au fost administrate în cauză, instanța de apel a precizat: „(...) Astfel, V. Kononov și Partizanii din cadrul grupului special pe care îl comanda au furat armele care fuseseră împărțite pentru a permite sătenilor să se apere și, în cursul acestei operațiuni, au ucis nouă civili din sat, dintre care șase au fost arși de vii – inclusiv trei femei, una în stadiul final al sarcinii. De asemenea, au incendiat și două ferme.

Prin faptul că au atacat cei nouă civili din satul Mazie Bati, care nu participaseră la luptă, prin faptul că le-au furat armele și i-au ucis, V. Kononov și Partizanii aflați sub comanda lui (...) au săvârșit o violare gravă a legilor și a cutumelor războiului, așa cum ele sunt prevăzute în:

- art. 23 §1 (b) al Convenției de la Haga din [18] octombrie 1907, privind legile și cutumele războiului terestru, care are forță obligatorie față toate națiunile civilizate și care interzice uciderea sau rănirea cu viclenie a membrilor populației civile; art. 25 [al Convenției de la Haga], care interzice atacarea, prin orice mijloace, a satelor, a așezărilor sau a clădirilor lipsite de apărare; și art. 446 §1 [al Convenției de la Haga] care instituie obligația de a respecta drepturile și onoarea familiei, viața persoanelor și proprietatea privată.

- art. 3 §1 (a) al Convenției de la Geneva din 12 august 1949, privind protecția persoanelor civile în timp de război (...), potrivit căreia este interzis ca persoanele care nu participă activ la ostilități să fie supuse violenței la adresa vieții și a persoanei lor, în special uciderii de orice fel, mutilării, tratamentelor crude și torturii; litera (d) [a aceluiași paragraf], care interzice (...) condamnarea și efectuarea execuțiilor, în absența unei hotărâri judecătorești prealabile, pronunțată de o instanță legal constituită, care să asigure toate garanțiile procedurale recunoscute ca indispensabile de popoarele civilizate; art. 32, care interzice uciderea, tortura și orice altă brutalitate împotriva persoanelor protejate; și art. 33, care prevede că nicio persoană protejată nu poate fi sancționată pentru o faptă pe care nu a săvârșit-o personal și interzice sancțiunile colective precum și orice măsuri de intimidare, jafuri și represalii împotriva persoanelor protejate și a proprietății acestora.

- art. 51 §2 din Protocolul Adițional la Convenția [menționată mai sus] privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale, adoptată la 8 iunie 1977 (...), care stabilește că populația civilă ca atare precum și persoanele civile nu vor fi ținta atacului și interzice actele de violență sau amenințările cu violența al căror scop principal este acela de a crea teroare în rândul populației civile; art. 51 §4 (a), care interzice atacurile nediscriminatorii care nu sunt îndreptate împotriva unui obiectiv militar determinat; art. 51 §6, care interzice utilizarea represaliilor împotriva populației civile sau a civililor; art. 75 §2 (a) (...), care interzice recurgerea la violență împotriva vieții, a sănătății, a bunăstării fizice sau psihice a persoanelor, în special uciderea, tortura de orice tip, fie ea fizică sau psihică și mutilarea; și art. 75 (d), care interzice sancțiunile colective.

Acționând cu deosebită cruzime și brutalitate și arzând de vie o săteancă însărcinată (...), V. Kononov și Partizanii săi au sfidat în mod deschis de legile și cutumele războiului, indicate în art. 16 §1 al Convenției de la Geneva (...), care instituie obligația de a acorda o protecție specială femeilor însărcinate și de a le trata cu deosebit respect.

De asemenea, prin faptul că au incendiat locuințele și alte construcții ale sătenilor (...) Meikuls Krupniks și Bernards Šķirmants, V. Kononov și Partizanii săi au violat prevederile art. 53 al acestei Convenții, care interzice distrugerea proprietății imobiliare, cu excepția cazurilor în care o astfel de distrugere este absolut necesară în contextul operațiunilor militare și prevederile art. 52 din Primul Protocol Adițional (...) care interzice îndreptarea atacului sau a represaliilor împotriva proprietății private a persoanelor civile. (...)

În lumina celor arătate mai sus, actele comise de V. Kononov și de oamenii săi trebuie calificate drept crime de război, în sensul art. 6 §2 din Carta Tribunalului Militar Internațional pentru Nürnberg, care prevede că uciderea sau tortura persoanelor civile în teritoriul ocupat, jefuirea proprietății private, distrugerea intenționată a satelor, sau devastarea nejustificată de o necesitate militară constituie violări ale legilor sau ale cutumelor războiului, altfel spus crime de război.

Actele comise de V. Kononov și de Partizanii săi trebuie calificate, de asemenea, „violări grave”, în sensul art. 147 al (...) Convenției de la Geneva (...).

Prin urmare (...), V. Kononov este vinovat de săvârșirea faptei incriminate în art. 68-3 din Codul penal (...).

Materialul aflat în dosarul cauzei indică faptul că, după război, membrii supraviețuitori din familiile [persoanelor] ucise au fost grav persecutați și au fost supuși represaliilor. După restaurarea independenței Letoniei, toți cei uciși au fost reabilitați. În certificatele lor de reabilitare s-a precizat că nu au săvârșit „crime împotriva păcii [sau] a umanității, infracțiuni (...) și nu au luat parte (...) la presiunea politică (...) de regimul nazist”. (...)

V. Kononov trebuie considerat ca fiind supus [prevederii referitoare la] crima de război [respectivă], conform art. 43 din Primul Protocol Adițional al Convenției de la Geneva (...), potrivit căruia combatanții, adică cei care au dreptul să participe în mod direct la ostilități, sunt membrii forțelor armate ale uneia dintre părțile unui conflict.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, V. Kononov a făcut parte din forțele armate ale unei părți beligerante [și anume] URSS și a avut un rol activ în operațiunile militare organizate de aceasta.

V. Kononov a fost trimis în misiune specială în Letonia, având ordine clare de a lupta în spatele liniilor inamice [și] de a organiza acolo acte de distrugere.

Plutonul condus de V. Kononov nu poate fi considerat un grup de voluntari, întrucât a fost organizat și comandat de forțele armate ale uneia dintre părțile beligerante (URSS); acest lucru este confirmat de materialul aflat în dosarul cauzei. De asemenea, la vremea săvârșirii faptei de care este acuzat, V. Kononov acționa și în calitate de combatant, conducând un grup înarmat care era îndreptățit să participe la operațiuni militare, ca parte integrantă a forțelor armate ale unei părți beligerante (...).

V. Kononov a luptat pe teritoriul leton ocupat de URSS și, nici faptul că atunci exista o dublă ocupație (Germania fiind cealaltă putere ocupantă), nici faptul că

URSS făcea parte din coaliția antihitleristă, nu îi afectează statutul de criminal de război (...).

Secția de Drept Penal apreciază că toți sătenii uciși în Mazie Bati trebuie considerați civili, în sensul art. 68-3 din Codul penal (...) și prevederilor dreptului internațional.

În temeiul art. 50 din Primul Protocol Adițional la Convenția de la Geneva (...), un civil este definit ca fiind orice persoană care nu aparține uneia dintre categoriile de persoane la care se face referire în art. 43 al acestui Protocol sau în art. 4 (A) din Convenție.

Caracteristicile descrise în articolele menționate, care sunt specifice [anumitor] categorii de persoane excluse din definiția civililor, nu s-au aplicat sătenilor uciși.

Faptul că ei obținuseră arme și muniții nu i-a transformat în combatanți și nu atestă nicio intenție de a îndeplini vreo operațiune militară (...).

S-a constatat (...) că grupul de Partizani ai lui Chugunov a fost înlăturat de un detașament militar german (...).

Dosarul cauzei nu conține nicio probă care să demonstreze că sătenii au luat parte la acea operațiune.

Faptul că s-ar putea ca Meikuls Krupniks să fi informat germanii de prezența Partizanilor în hambarul său nu îl exclude din categoria „civililor”.

Domnul Krupniks locuia pe teritoriul ocupat de Germania și, fără îndoială, prezența Partizanilor la ferma lui, în timp de război, reprezenta un pericol atât pentru el cât și pentru familia lui (...).

Faptul că sătenii aveau în casă arme și că stăteau [regulat] de pază în timpul nopții nu înseamnă că participau la operațiunile militare, ci atestă o teamă firească față de atac.

În timp de pace sau de război, toți cetățenii au dreptul să se apere pe ei înșiși și familiile lor, dacă le sunt în pericol viețile.

Dosarul cauzei indică faptul că Partizanii Roșii, inclusiv grupul lui Chugunov, au folosit violența împotriva civililor, astfel încât populația civilă se temea pentru siguranța sa.

Victima [K.] a dovedit că Partizanii Roșii au jefuit case și au luat adesea rezerve de hrană.

Comportamentul criminal al Partizanilor a fost semnalat în rapoartele ofițerilor superiori [S.] și [Č.], care indică faptul că Partizanii Roșii au jefuit, au ucis și au săvârșit alte crime împotriva populației locale (...).

Potrivit datelor aflate în dosarul cauzei, dintre sătenii uciși la Mazie Bati în 1943 și 1944 [doar] Bernards Šķirmants și [soția lui] erau membri ai Gărzii Naționale Letone. Arhivele nu conțin nicio informație care să indice că vreuna dintre victime ar fi participat la activitățile acelei organizații sau ale oricărei alta (...).

În opinia Secției de Drept Penal, faptul că persoanele menționate mai sus au participat la activitățile Gărzii Naționale Letone nu permite calificarea lor drept combatanți, întrucât nu s-a constatat (...) că ele ar fi luat parte la operațiuni militare organizate de forțele armate ale unei părți beligerante.

S-a constatat (...) că în satul Mazie Bati nu se afla nicio formațiune militară germană și că sătenii nu îndeplineau vreo obligație militară ci [dimpotrivă], erau fermieri.

La data evenimentelor [dezbătute], ei erau acasă și se pregăteau să sărbătorească Rusaliile. Printre cei uciși se numărau nu doar bărbați (care erau înarmați), ci și femei, dintre care una se afla în stadiul final al sarcinii, fiind deci îndreptățită la o protecție specială (...) potrivit Convenției de la Geneva.

Calificând persoanele ucise drept civili, Secția de Drept Penal nu are nicio îndoială în privința statutului lor; totuși, chiar presupunând că ar avea, Primul Protocol Adițional al Convenției de la Geneva prevede că în caz de dubiu fiecare persoană va fi considerată civil (...).

Întrucât Letonia nu a aderat la Convenția de la Haga din 1907, prevederile acestui instrument nu pot fi temei pentru [constatarea] unei violări.

Crimele de război sunt interzise și toate statele au obligația să condamne orice persoană vinovată pentru săvârșirea lor, întrucât astfel de crime fac parte integrantă din dreptul internațional, indiferent dacă părțile aflate în conflict sunt state-părți la tratate internaționale (...).

Secția de Drept Penal a exclus două susțineri care nu au fost probate la standardul necesar și anume faptul că petentul ar fi ucis și ar fi torturat el însuși sătenii. Deși s-a constatat vinovăția petentului pentru săvârșirea unei infracțiuni grave, întrucât el era acum bătrân, infirm și inofensiv, Secția de Drept Penal a dispus privarea sa imediată de libertate, pentru o perioadă de un an și opt luni, pedeapsă care se considera executată datorită perioadei de arest preventiv.

Potentul a atacat această decizie la Senatul Curții Supreme. Printr-o hotărâre din 28 septembrie 2004, instanța s-a pronunțat în următorii termeni: „Pentru a statua că V. Kononov a fost combatant și că a comis acea infracțiune pe teritoriul ocupat de URSS, Secția de Drept Penal și-a întemeiat hotărârea pe deciziile organelor reprezentative superioare ale Republicii Letonia, pe convențiile internaționale relevante și pe alte probe, privite în ansamblu, care fuseseră verificate și atestate în conformitate cu normele de procedură penală.

În declarația Consiliului Suprem (...) din 4 mai 1990, privind redobândirea independenței Republicii Letonia, s-a precizat că ultimatumul comunicat Guvernului Republicii Letonia la 16 iunie 1940, de către fosta Uniune Sovietică stalinistă, trebuie considerat o crimă internațională, întrucât Letonia era ocupată și, prin urmare, puterea sa suverană era abolită. [Cu toate acestea], peste 50 de state ale lumii au recunoscut faptul că Republica Letonia a continuat să existe ca subiect de drept internațional (...).

Analizând hotărârea pe fond, Senatul (...) consideră că, în măsura în care Secția de Drept Penal a constatat că V. Kononov intră sub incidența art. 68-3 din Codul penal (...) actele lui au fost corect caracterizate, întrucât, în calitate de beligerant și de combatant pe teritoriul leton ocupat de URSS, el a violat legile și cutumele războiului, prin faptul că a pus la cale și că a condus o operațiune militară care urmărea aplicarea represaliilor împotriva unor civili, locuitori pașnici ai satului Mazie Bati, dintre care nouă au fost uciși (...) [și] a căror proprietate a fost furată [sau] incendiată.

Așa cum a precizat (în mod corect) instanța de apel, nici faptul că în al Doilea Război Mondial teritoriul leton s-a aflat sub ocupația succesivă a două state (dintre care unul era Germania; o „dublă ocupație”, în termenii instanței de apel), nici faptul că URSS era membră a coaliției antihitleriste, nu au schimbat statutul lui V. Kononov, de persoană vinovată pentru săvârșirea unei crime de război.

În ceea ce privește susținerea (...) potrivit căreia, prin constatarea vinovăției lui V. Kononov pentru această crimă de război, instanța [de apel] a violat prevederile art. 6 din Codul penal (...) privind aplicarea în timp a legii penale [Senatul] consideră că ea trebuie respinsă pentru motivele de mai jos.

Hotărârea indică faptul că instanța de apel a aplicat Convențiile, respectiv Convenția de la Geneva din 12 august 1949 (...) și Protocolul [ei] adițional din 8 iunie 1977 (...), la crima de război de care a fost acuzat V. Kononov, indiferent de data la care au intrat în vigoare. [Acesta corespunde] Convenției Națiunilor Unite, din 26 noiembrie 1968, privind inaplicabilitatea regimului juridic al prescripției la crimele de război și la crimele împotriva umanității. [Instanța de apel a precizat] că Republica Letonia, care fusese ocupată de URSS, nu a putut lua o decizie [în acest sens] mai devreme. Referindu-se la principiul neaplicării regimului juridic al prescripției, instanța de apel s-a conformat obligațiilor create prin tratatele internaționale și a statuat că persoanelor care au săvârșit acele infracțiuni le revine răspunderea penală, indiferent de data la care au fost comise faptele.

Întrucât hotărârea a calificat violarea legilor și a cutumelor războiului de care a fost acuzat V. Kononov drept crimă de război, în sensul art. 6 §2 (b) din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (...) și (...) în temeiul Convenției amintite a Națiunilor Unite, din 26 noiembrie 1968 (...), crimele de război (...), nu sunt supuse regimului juridic al prescripției (...) Senatul consideră că faptele au fost corect raportate la prevederile art. 68-3 din Codul penal.

Nu există niciun temei pentru a susține (...) că (...) Declarația Consiliului Suprem din 4 mai 1990, privind Restaurarea Independenței Republicii Letonia și Declarația Parlamentului din 22 august 1996, privind Ocuparea Letoniei au fost doar proclamații politice, pe care instanța nu își putea întemeia hotărârea și cărora nu li se putea conferi forță obligatorie, retroactiv.

[Senatul] constată că ambele declarații sunt acte constituționale de stat, a căror legalitate este incontestabilă.

În decizia sa [pronunțată după] evaluarea probelor administrate la termenul de judecată [instanța de apel] a reținut că, în calitate de combatant, V. Kononov a organizat, a comandat și a coordonat o operațiune militară a Partizanilor, cu intenția aplicării unor represalii, prin masacrarea populației civile a satului Mazie Bati și prin jefuirea și distrugerea fermelor sătenilor. Așa stând lucrurile, instanța de apel a decis în mod corect că acțiunile membrilor individuali ai grupului său (...) nu putea fi considerate [simple] excese ale celor implicați.

Potrivit principiilor de drept penal referitoare la răspunderea grupurilor organizate, membrii [unui grup] sunt complici la săvârșirea unei infracțiuni, indiferent de rolul pe care ei îl au la comiterea ei.

Acest principiu privind răspunderea membrilor unui grup organizat este admis de art. 6 §3 din Carta Tribunalului Militar Internațional pentru Nürnberg, care prevede că liderii, organizatorii, instigatorii și complicii care participă la executarea unui plan comun sunt responsabili pentru toate actele efectuate de orice persoană care acționează pentru executarea aceluși plan.

În consecință, este nefondat argumentul potrivit căruia instanța de apel a utilizat un test de „responsabilitate obiectivă” pentru a constata, în absența oricărei probe, vinovăția lui V. Kononov pentru acțiunile comise de membri ai grupului special de

Partizani pe care îl comanda, fără a analiza atitudinea lui subiectivă privind consecințele”.

II. Legislație și jurisprudență internă relevantă

A. Codul penal din 1926

Printr-un decret din 6 noiembrie 1940, Sovietul Suprem al Republicii Socialiste Sovietice (RSS) a Letoniei a înlocuit Codul penal leton aflat în vigoare, cu Codul penal al Rusiei Sovietice din 1926, care a devenit astfel aplicabil în Letonia („Codul penal din 1926”). Dispozițiile relevante ale acestui Cod, așa cum erau redactate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, prevăd următoarele:

Art. 2: „Prezentul Cod se aplică tuturor cetățenilor RSFRS [Republicii Federale Socialiste a Rusiei Sovietice] care comit acte cu pericol social pe teritoriul RSFRS sau în afara granițelor URSS, dacă sunt prinși pe teritoriul RSFRS”.

Art. 3: „Răspunderea cetățenilor din celelalte Republici Socialiste Federate Sovietice se va stabili potrivit legilor RSFRS dacă au comis infracțiuni pe teritoriul RSFRS, sau în afara granițelor URSS dacă au fost prinși și predați organelor de cercetare penală pe teritoriul RSFRS.

Răspunderea cetățenilor din Republicile Socialiste Federate pentru infracțiuni comise pe teritoriul Uniunii se va stabili potrivit legilor locului unde a fost comisă infracțiunea.

Art. 4: „Răspunderea străinilor pentru infracțiuni comise pe teritoriul URSS se va stabili potrivit legilor locului unde a fost comisă infracțiunea”.

Capitolul IX al Codului penal din 1926 era intitulat „Infracțiuni Militare” și cuprindea următoarele dispoziții relevante:

Art. 193-1: „Infracțiunile militare sunt cele comise de personalul militar din Armata Roșie a Muncitorilor și a Țăranilor sau din Marina Roșie a Muncitorilor și a Țăranilor, sau de persoane desemnate în echipele pentru păstrarea ordinii sau care sunt încorporate periodic în detașamente teritoriale [atunci când astfel de infracțiuni] se îndreaptă împotriva ordinii stabilite a serviciului militar și care, datorită naturii și semnificației lor, nu pot fi comise de cetățeni neînrolați în Armată sau în Marină (...).”

Art. 193-3: „Ori de câte ori un soldat nu execută un ordin legitim primit în timpul luptei, se vor aplica măsuri de protecție a societății, sub forma a cel puțin trei ani de închisoare.

Când o astfel de neexecutare are un efect negativ asupra operațiunilor de luptă, se va aplica măsura ultimă de protecție a societății [și anume, pedeapsa cu moartea] (...).”

Art. 193-17: „Jefuirea, adică deposedarea civililor de bunurile lor în timpul luptei, prin amenințarea cu armele sau sub pretextul rechiziției în scopuri militare și sustragerea bunurilor personale ale morților sau ale răniților, în beneficiul personal, va determina aplicarea măsurii ultime de protecție a societății, însoțită de confiscarea tuturor bunurilor infractorului.

Dacă există circumstanțe atenuante [condamnarea va fi redusă la] cel puțin trei ani de închisoare, în izolare completă”.

Art. 193-18: „Actele ilicite de violență comise de soldați în vreme de război sau în timpul luptei vor determina aplicarea unor măsuri de protecție a societății, sub forma a cel puțin trei ani de închisoare, în izolare completă.

Dacă există circumstanțe agravante [se va aplica] măsura ultimă de protecție a societății”.

Art. 14 (și Notele sale) al Codului penal din 1926: „Nu se poate începe urmărirea penală, atunci când:

a) au trecut zece ani de la data comiterii faptei, în cazul infracțiunilor care pot fi pedepsite cu peste cinci ani de închisoare și a celor pentru care legea prevede un termen minim de închisoare, de un an;

b) au trecut cinci ani de la data comiterii faptei, în cazul infracțiunilor care pot fi pedepsite cu închisoare între un an și cinci ani și a celor pentru care legea prevede un termen minim de închisoare, de șase luni;

c) au trecut trei ani de la data comiterii faptei, în cazul tuturor celorlalte infracțiuni.

Regimul prescripției se va aplica atunci când în cauză nu s-a efectuat niciun act de procedură și nu s-au luat măsuri de anchetă pe parcursul întregii perioade, iar în termenul prevăzut de prezentul Articol infractorul nu a comis o altă infracțiune care să se încadreze în aceeași categorie sau care să fie de o gravitate cel puțin echivalentă.

Nota 1: În situația punerii sub acuzare pentru infracțiuni contra-revoluționare, aplicarea regimului prescripției într-o cauză anume se află la discreția instanței. Totuși, dacă instanța constată că regimul prescripției nu poate fi aplicat, condamnarea la moarte prin împușcare trebuie înlocuită fie cu declarația că persoana respectivă este un dușman al clasei muncitoare, însoțită de retragerea cetățeniei sovietice și de expulzarea definitivă de pe teritoriul Uniunii Sovietice, fie cu închisoarea de minim doi ani.

Nota 2: În cazul persoanelor acuzate pentru propagandă activă împotriva clasei muncitoare și a mișcării revoluționare și care au îndatoriri secrete sau de nivel înalt, în serviciul regimului țarist sau al guvernelor contra-revoluționare din timpul Războiului Civil [Rus], atât aplicarea regimului prescripției cât și înlocuirea condamnării la moarte prin împușcare se află la discreția instanței.

Nota 3: Termenele de prescripție prevăzute în acest Articol nu se aplică acelor acte care, în temeiul prezentului Cod, sunt condamnate prin mijloacele procedurilor administrative. În privința unor astfel de acte, măsurile coercitive pot fi aplicate numai în termen de o lună de la data comiterii lor”.

B. Codul penal din 1961

La 6 ianuarie 1961, Sovietul Suprem al RSS a adoptat un nou Cod penal care l-a înlocuit pe cel din 1926 și care a intrat în vigoare la 1 aprilie 1961. Prevederile sale relevante sunt redactate astfel:

Art. 72 [modificat de Legea din 15 ianuarie 1998]: „Constituie infracțiune și va fi sancționată cu închisoarea de la trei la cincisprezece ani (...) sau cu moartea (...) fapta de a organiza grupuri înarmate cu scopul de a submina acțiunile statului, acțiunile private, de a ataca autoritățile, organizațiile sau persoanele fizice, sau fapta de a fi membru al unor astfel de grupuri sau de a participa la atacuri efectuate de ele”.

Art. 226: „Faptele prevăzute de prezentul Cod vor fi calificate infracțiuni militare atunci când sunt comise de personalul militar (...) împotriva ordinii stabilite a serviciului militar (...)”.

Art. 256 [abrogat de Legea din 10 septembrie 1991]: Constituie infracțiune și va fi sancționată cu închisoarea între trei și zece ani sau cu moartea, jefuirea, distrugerea ilegală a proprietății, implicarea în acte de violență împotriva populației unei regiuni supuse atacului sau confiscarea ilegală a proprietății sub pretextul necesității militare”.

Potrivit **art. 45** din Cod, regimul prescripției nu se aplică automat infracțiunilor pedepsite cu moartea, ci este lăsat la discreția instanței.

Codul penal din 1961 a rămas în vigoare (cu unele modificări) și după ce Letonia și-a redobândit independența.

Printr-o lege adoptată în 6 aprilie 1993, Consiliul Suprem a introdus în partea specială a Codului penal din 1961 un nou Capitol 1-a, ale cărui prevederi incriminau acte precum genocidul, crimele împotriva umanității sau a păcii, crimele de război și discriminarea rasială.

Un nou **art. 68-3** viza crimele de război și era formulat astfel: „Orice persoană găsită vinovată de săvârșirea unei crime de război, așa cum este definită în convențiile relevante cu forță obligatorie, adică violări ale legilor și ale cutumelor războiului prin omor, tortură, jefuirea populației civile dintr-un teritoriu ocupat sau a ostaticilor sau a prizonierilor de război, deportarea unor asemenea persoane sau supunerea lor la muncă forțată, sau distrugerea nejustificată a orașelor și a instalațiilor, va fi pedepsită cu detenția pe viață sau cu închisoarea între trei și cincisprezece ani”.

Aceeași lege a introdus în Codul penal din 1961 și art. 6-1, care permitea aplicarea retroactivă a normelor penale în cazul crimelor împotriva umanității și a crimelor de război: „Persoanele vinovate de crime împotriva umanității, genocid, crime împotriva păcii sau crime de război pot fi condamnate indiferent de momentul când au fost comise infracțiunile”.

Art. 45-1, care a fost introdus în Codul penal din 1961 tot prin legea din 6 aprilie 1993, a exceptat aceste infracțiuni de la regimul prescripției.

„Prescripția răspunderii penale nu se va aplica persoanelor vinovate de crime împotriva umanității, genocid, crime împotriva păcii și crime de război”.

C. Codul penal din 1998

Începând cu 1 aprilie 1999, Codul penal din 1961 a fost înlocuit de Codul penal din 1998. Esența art. 6-1, 45-1 și 68-3 ale Codului penal din 1961 a fost preluată în Codul penal din 1998

III. Drept internațional și jurisprudență relevantă

Legile războiului se află nu doar în tratate, „ci în obiceiul și în practica statelor, care au dobândit treptat recunoaștere universală, precum și în principiile generale de drept aplicate de juriști și folosite de instanțele militare”¹.

¹ *Procesul principalilor criminali de război*, Nürnberg, 14 noiembrie 1945 - 1 octombrie 1946.

A. „Dreptul de la Geneva” (1864-1949) referitor la tratamentul persoanelor și al bunurilor aflate sub controlul inamicului

1. *Convenția pentru ameliorarea situației răniților din armatele în campanie („Convenția de la Geneva din 1864”)*

Prima Convenție de la Geneva (ulterior înlocuită) a instituit standarde minime pentru „combatanții răniți sau bolnavi” și prevedea că aceștia trebuie să fie „luați și îngrijiți”, „indiferent cărei națiuni i-ar aparține”.

2. *Convenția pentru ameliorarea situației răniților și bolnavilor din armatele în campanie („Convenția de la Geneva din 1906”)*

Această Convenție a acordat protecție și a recunoscut statutul de prizonier de război combatanților răniți și bolnavi, aflați sub controlul inamicului.

Art. 1: „Ofițerii, soldații și alte persoane legate oficial de forțele armate, care sunt bolnavi sau răniți, vor fi respectați și îngrijiți de beligerantul în a cărui putere se află, indiferent de naționalitatea lor”.

Art. 2: „Sub rezerva îngrijirii care trebuie să li se acorde în temeiul articolului anterior, bolnavii și răniții unei forțe armate, care ajung în puterea celui alt beligerant, devin prizonieri de război”.

3. *Convenția pentru ameliorarea situației răniților și bolnavilor din armatele în campanie („Convenția de la Geneva din 1929”)*

Convenția (înlocuită de Convenția de la Geneva (I) din 1949) a răspuns experienței Primului Război Mondial. Ea nu cuprindea și o clauză de participare generală:

Art. 1: „Ofițerii, soldații și alte persoane legate oficial de forțele armate, care sunt bolnavi sau răniți, vor fi respectați și îngrijiți în toate împrejurările; ei vor fi tratați cu umanism de beligerantul în a cărui putere s-ar putea afla și li se va acorda îngrijire medicală, indiferent de naționalitatea lor”. (...)

Art. 2: „Sub rezerva tratamentului care trebuie să li se acorde în temeiul articolului anterior, bolnavii și răniții unei forțe armate, care ajung în mâinile inamicului, vor fi prizonieri de război (...)”.

4. *Convenția privind tratamentul prizonierilor de război („Convenția din 1929 privind prizonierii de război”)*

Această Convenție prevedea un set cuprinzător de reguli pentru tratamentul prizonierilor de război. Primul Război Mondial a scos la iveală deficiențele prevederilor relevante ale Convenției și ale Regulamentului de la Haga din 1907, care urmau să fie suplinite prin această Convenție. Ea a precizat că dreptul de a beneficia de statutul unui prizonier de război derivă din statutul de combatant legitim, dobândit în conformitate cu Regulamentul de la Haga, din 1907. Convenția a creat protecții în favoarea prizonierilor de război și le-a garantat un tratament uman. Femeile au fost supuse unei protecții speciale.

Art. 1: „Prezenta Convenție se va aplica, fără să se aducă atingere prevederilor Părții a VII-a:

(1) Tuturor persoanele la care se referă Articolele 1, 2 și 3 din Regulamentul anexat Convenției de la Haga (IV), din 18 octombrie 1907, privind legile și cutumele războiului terestru și care sunt capturate de inamic.

(2) Tuturor persoanelor care fac parte din forțele armate ale beligeranților și care sunt capturate de inamic în timpul unor operațiuni de război maritim sau aerian, sub rezerva excepțiilor (derogărilor) inevitabile, impuse de circumstanțele unei astfel de capturări. Totuși, aceste excepții nu vor viola principiile fundamentale ale prezentei Convenții; ele vor înceta din momentul în care persoanele capturate ajung într-o tabără pentru prizonieri de război”.

Art. 2: „Prizonierii de război se află în puterea Guvernului inamic, iar nu a persoanelor sau a grupului care i-a capturat. Ei vor fi tratați întotdeauna cu omenie și vor fi protejați, în special împotriva actelor de violență, împotriva insultelor și a curiozității publice. Este interzisă luarea unor măsuri de represalii împotriva lor”.

Art. 3: „Prizonierii de război au dreptul să le fie respectate persoana și onoarea. Femeile vor fi tratate cu toată considerația datorată sexului lor. Prizonierii își păstrează deplina capacitate civilă”.

Art. 46: „Autoritățile militare sau tribunalele Puterilor care au controlul asupra lor nu vor aplica prizonierilor de război pedepse diferite de cele prevăzute pentru acte similare, comise de membri ai forțelor armate naționale”.

Art. 51: „Tentativa de a evada, chiar dacă nu este o primă infracțiune, nu va fi considerată o agravare a faptei, dacă prizonierul de război este adus în fața instanțelor pentru crime sau infracțiuni împotriva persoanelor sau a proprietății, comise în cursul unei asemenea tentative”.

După o evadare sau o tentativă de evadare, camarazii persoanei evadate, care au ajutat la evadare, vor suporta doar sancțiuni disciplinare în urma acestei fapte”.

5. Proiectul Convenției internaționale privind soarta și protecția civililor de naționalitate inamică, aflați pe teritoriul care aparține sau care se află sub ocupația unui beligerant („Proiectul Convenției de la Tokyo, din 1934”)

Acest proiect de tratat și-a propus ameliorarea standardelor de protecție a inamicilor civili care locuiesc în teritoriile ocupate și în spațiul de război. El urma să fie dezbătut în 1940, în cadrul unei conferințe, însă a intervenit al Doilea Război Mondial. Proiectul a influențat mai târziu dezbaterile privind Convenția de la Geneva (IV) din 1949 și este remarcabil prin definiția negativă pe care o dă civililor (în concordanță cu Manualul Oxford din 1880) și prin distincția pe care o trasează între combatanți și civili:

Art. 1: „În sensul prezentei Convenții, inamicii civili sunt persoanele care îndeplinesc următoarele două condiții:

(a) aceea de a nu aparține forțelor armate terestre, maritime sau aeriene ale beligeranților, așa cum sunt ele definite în dreptul internațional și în special în Articolele 1, 2 și 3 din Regulamentul anexat Convenției a Patra de la Haga, din 18 octombrie 1907, privind legile și cutumele războiului terestru;

(b) aceea de a fi naționalul unei țări inamice, aflat pe teritoriul unui beligerant sau într-un teritoriu care se află sub ocupația celui din urmă”.

Articolele 9 și 10 au impus protejarea „inamicilor civili” împotriva violenței și au interzis măsurile de represalii împotriva acestora.

6. *Convenția de la Geneva privind tratamentul prizonierilor de război („Convenția de la Geneva (III) din 1949”)*

În limita relevanței, această Convenție prevede următoarele:

Art. 5: „Prezenta Convenție se aplică persoanelor vizate de Articolul 4, din clipa în care cad în puterea inamicului și până la eliberarea și repatrierea lor definitivă.

Dacă există vreun dubiu cu privire la includerea în una dintre categoriile enumerate de art. 4 a unor persoane care au comis un act de război și au căzut în mâinile inamicului, aceste persoane vor beneficia de protecția prezentei Convenții până când statutul lor va fi stabilit de un tribunal competent”.

7. *Convenția de la Geneva privind protecția persoanelor civile în timp de război („Convenția de la Geneva (IV) din 1949)*

Articolul 16 acordă o protecție specială viitoarelor mame: „Răniții și bolnavii, precum și invalizii și viitoarele mame vor fi tratați cu deosebită grijă și respect. În măsura în care permit considerentele militare, fiecare parte la conflict va înlesni măsurile care se iau pentru căutarea morților și a răniților, pentru ajutarea naufragiaților și a altor persoane expuse unui pericol grav și pentru protejarea lor împotriva jafurilor și a relelor tratamente”.

Articolul 32 instituie protecții specifice împotriva relelor tratamente, pentru persoanele aflate în puterea inamicului, iar art. 33 interzice pedepsele colective, jefuirea și represaliile îndreptate împotriva unor persoane protejate.

Articolul 53 interzice distrugerea proprietății private, cu excepția cazului în care acest lucru este absolut necesar.

B. Legile și cutumele războiului, înaintea celui de-al Doilea Război Mondial

1. *Instrucțiuni pentru conducerea forțelor armate în campanie, ale Statelor Unite („Codul Lieber, din 1863”)*

Codul Lieber este considerat prima încercare de codificare a legilor și a cutumelor războiului. Cu toate că se aplica doar forțelor armate americane, el este un rezumat al legilor și al cutumelor războiului care existau la acea vreme și a influențat codificările de mai târziu.

Articolele 15 și 38 precizează regula potrivit căreia viața sau bunurile pot fi luate sau distruse, atunci când necesitatea militară o impune²:

Art. 15: „Necesitatea militară îngăduie orice nimicire nemijlocită a vieții sau a mădularelor inamicilor „înarmați” și ale altor persoane a căror nimicire se întâmplă să fie „inevitabilă” în întrecerile înarmate ale războiului; ea îngăduie să fie luat în captivitate orice dușman înarmat și orice dușman cu însemnătate pentru guvernul inamic sau care prezintă un pericol special pentru capturator; ea îngăduie orice

² A se vedea și *infra*, art. 16 al aceluiași Cod.

distrugere a bunurilor și orice obstrucționare a căilor și a canalelor de circulație, de călătorie sau de comunicație și luarea cu sine, de la inamic, a oricăror provizii sau mijloace de subzistență; însușirea a tot ce se găsește în țara dușmanului, necesar pentru subzistența și pentru siguranța armatei și folosirea acelei viclenii care să nu implice înfrângerea bunei-credințe, fie legată de angajamente asumate categoric, încheiate în timpul războiului, fie prezumată de dreptul modern al războiului. Bărbații care întorc armele unul împotriva altuia în război deschis, nu încetează a fi, din această pricină, ființe morale care răspund una în fața alteia și înaintea lui Dumnezeu”.

Art. 38: „Cu excepția cazului în care a fost însușită ca urmare a unor fapte penale ale posesorului, proprietatea privată nu poate fi confiscată decât pentru cauză de necesitate militară, pentru sprijinul sau pentru vreun alt folos al armatei Statelor Unite”.

Articolul 16 prevede un standard general de comportament în conflictul armat și interzice perfidia: „Necesitatea militară nu îngăduie cruzimea – adică pricinuirea suferinței de dragul suferinței sau din răzbunare, nici mutilarea sau rănirea, decât în luptă, nici tortura, pentru a smulge confesiuni. Ea nu îngăduie otrăvirea, sub nicio formă, nici pustiirea fără rost a unui ținut. Ea îngăduie viclenia, dar respinge actele de perfidie; și, în general, necesitatea militară nu acoperă niciun act de război care îngreunează inutil restabilirea păcii”.

Articolele 19 și 37 prevăd măsuri de protecție specială a femeilor, în contextul unui conflict armat:

Art. 19: „Ori de câte ori este admisibil, comandanții înștiințează dușmanul despre intenția lor de a bombarda o așezare, astfel încât necombatanții, în special femeile și copiii, să poată fi îndepărtați”.

Art. 37: „În țările inamice aflate sub ocupația lor, Statele Unite recunosc și protejează religia și moravurile; proprietatea exclusiv privată; persoana locuitorilor, mai ales persoana femeii; și sacralitatea relațiilor de familie. Infracțiunile potrivnice se vor pedepsi cu asprime”.

Articolul 22 prevede principiul distincției între combatanți și civili: „Totuși, cum civilizația a avansat în cursul ultimelor secole, tot așa a avansat constant, mai ales în cazul războiului terestru, distincția dintre persoana privată care aparține unei țări dușmane și țara inamică în sine, cu oamenii ei înarmați. A fost tot mai larg recunoscut principiul potrivit căruia, persoana, bunurile și onoarea unui național care nu este înarmat trebuie să fie cruțate, atât cât permit exigențele războiului”.

Articolul 44 cuprinde o listă de infracțiuni și de pedepse severe pentru soldatul vinovat: „Orice act de violență absurdă, comis împotriva persoanelor din țara invadată, orice act de distrugere a bunurilor care nu este ordonat de ofițerul competent, orice tâlhărie, prădare sau jefuire, chiar și după ocuparea prin forță a unei așezări, orice viol, rănire, mutilare sau ucidere comise împotriva unor asemenea locuitori, sunt interzise sub amenințarea pedepsei cu moartea sau a unei alte asemenea pedepse severe, după cum se va considera oportun, în raport cu gravitatea infracțiunii. Un soldat, un ofițer sau un simplu militar surprins chiar în clipa comiterii unui asemenea act de violență și care nu se supune unui superior care îi ordonă să se oprească, poate fi ucis pe loc, în mod legal, de acel superior”.

Articolul 47 viza sancționarea în temeiul codurilor penale interne: „Faptele care sunt pasibile de pedeapsă potrivit tuturor codurilor penale, cum ar fi incendierea,

omorul, mutilarea, atacurile violente, jaful la drumul mare, furtul, spargerea, înșelăciunea, falsul și violul, atunci când sunt comise de un soldat american, într-o țară dușmană și împotriva locuitorilor ei, nu doar se pedepsesc la fel ca acasă ei, în toate cazurile în care nu s-a cauzat moartea, se va prefera pedeapsa cea mai grea”.

Codul a evidențiat principalele două drepturi ale unui „combatant”: statutul de prizonier de război (art. 49) și protecția împotriva acuzării pentru unele acte care ar avea caracter penal în cazul unui civil (art. 57):

Art. 49: „Un prizonier de război este un inamic public înarmat sau înrolat în armata dușmană pentru ajutor efectiv, care a căzut în mâinile celui care l-a capturat, în timpul luptei sau fiind rănit, pe câmpul de luptă sau în spital, prin predare individuală sau prin capitulare.

Toți soldații, indiferent de categoria armeei; toți bărbații care fac parte din armata de masă a țării dușmane; toți cei care sunt înrolați în armată pentru puterea ei de luptă și care sprijină în mod direct scopul războiului, cu excepția celor menționați în prevederile următoare; toți bărbații sau ofițerii loviți pe câmpul de luptă sau în alt loc, dacă sunt capturați; toți inamicii care și-au azvârlit armele și au cerut îndurare, sunt prizonieri de război și, ca atare, sunt deopotrivă expuși la neajunsurile și îndreptățiri la privilegiile unui prizonier de război”.

Art. 57: „De îndată ce un bărbat este înarmat de un guvern suveran și depune jurământul de fidelitate al soldatului, el devine un beligerant; uciderea lui, rănirea sau orice acte specifice războiului nu constituie fapte penale împotriva persoanei. Niciun beligerant nu are dreptul să declare că nu îi va considera inamici publici, atunci când sunt organizați corespunzător în calitate de soldați, pe dușmanii care aparțin anumitei clase, care sunt de o anumite culoare sau condiție”.

Articolul 51 se referea la noțiunea *levée en masse*: „Dacă atunci când se apropie o armată inamică, populația din acea parte a unei țări invadate care nu se află încă sub ocupația inamicului, sau populația întregii țări, se ridică la luptă ca să reziste invadatorului, în temeiul unei mobilizări „*en masse*” aprobate în timp util, membrii acelei populații sunt considerați de-acum inamici publici, iar dacă sunt capturați devin prizonieri de război”.

Articolul 59 trasa răspunderea penală individuală pentru violări ale legilor și ale cutumelor războiului: „Un prizonier de război continuă să răspundă pentru infracțiunile pe care le-a comis înainte să fi fost capturat, împotriva armatei sau a populației celui care l-a capturat și pentru care nu a fost pedepsit de autoritățile proprii. Toți prizonierii de război sunt pasibili de aplicarea unor măsuri represive”.

Articolele 63-65 precizau că folosirea uniforme inamicului este un act ilicit de perfidie, care înlătură protecția oferită de legile și de cutumele războiului în privința persoanelor care recurg la un astfel de comportament:

Art. 63: „Trupele care luptă în uniformă dușmanilor, fără niciun semn distinctiv propriu, clar, evident și uniform, nu pot pretinde îndurare”.

Art. 64: „Dacă trupele americane capturează un tren care conține uniforme ale dușmanului, iar comandantul consideră indicat să le împartă spre folosul oamenilor lui, trebuie să se adopte un indiciu sau un semn distinctiv evident, care să distingă soldatul american de inamic.

Art. 65: „Utilizarea pavilionului național al dușmanului, a steagului său ori a altui simbol al naționalității lui, cu scopul de a-l induce în eroare în luptă, este un act de perfidie în urma căruia se pierde orice pretenție la protecția legilor războiului”.

Articolele 49 și 71 descriu un statut special, invocat mai târziu în termenii *hors de combat*:

Art. 71: „Oricine pricinuieste, cu intenție, răni suplimentare unui dușman care este deja complet mutilat, sau ucide un asemenea inamic, sau ordonă ori încurajează soldații să procedeze astfel, va plăti cu moartea dacă va fi condamnat cu dreptate, indiferent dacă face parte din Armata Statelor Unite sau dacă este un dușman capturat după ce și-a comis netrebnițiile”.

Articolele 76 și 77 au creat obligații pentru tratarea cu umanism a prizonierilor de război și pentru tratament proporțional, în cazul unei tentative de evadare.

Art. 76: „Ori de câte ori este posibil, prizonierii de război vor fi hrăniți cu mâncare simplă și sănătoasă și vor fi tratați cu umanism.

Art. 77: „Un prizonier de război care evadează poate fi împușcat sau ucis în alt mod, în timp ce fuge; dar pentru tentativa lui de evadare, pe care legea războiului nu o consideră o infracțiune, nu va fi condamnat la moarte și nu i se va aplica nici vreo altă pedeapsă. După o tentativă eșuată de evadare se vor folosi mijloace mai stricte de securitate”.

Articolul 101 interzicea rănirea prin recurgere la acte perfide: „Cu toate că viclenia de război este îngăduită, ca un mijloc de luptă legitim și necesar și este compatibilă cu purtarea cinstită a războiului, dreptul comun al războiului admite chiar și pedeapsa capitală pentru tentativele clandestine sau perfide de a răni un dușman, întrucât sunt foarte periculoase și este greu să te păzești de ele”.

Articolele 88 și 104 cuprind prevederi referitoare la pedepsirea spionilor:

Art. 88: „Un spion este o persoană care în mod secret, deghizat sau sub un fals pretext, caută informații cu intenția de a le comunica inamicului. Spionul se pedepsește cu moartea prin spânzurarea de gât, indiferent dacă a reușit sau nu să obțină informațiile sau să le transmită inamicului”.

Art. 104: „Un spion care izbutește sau un trădător de război, reîntors cu bine în armata lui și apoi capturat în calitate de inamic, nu este pasibil de pedeapsă pentru acțiunile sale ca spion sau ca trădător de război, dar poate fi ținut într-un regim de detenție mai strict, ca o persoană periculoasă sieși”.

2. *Declarația de renunțare la utilizarea, în timp de război, a proiectilelor explozive cu o greutate mai mică de 400 de grame („Declarația de la St. Petersburg, din 1868”)*

Această declarație a fost primul acord oficial care a interzis utilizarea anumitor arme, în război. Preambulul reamintește trei principii ale legilor și ale cutumelor războiului: singurul obiectiv legitim în timpul războiului este acela de a slăbi forța militară a adversarului; există o limită cu privire la mijloacele care pot fi utilizate împotriva forțelor inamice; și legile și cutumele războiului nu iartă violența împotriva celor *hors de combat*.

3. *Proiectul unei Declarații internaționale privind legile și cutumele războiului („Proiectul Declarației de la Bruxelles, din 1874”)*

Această Declarație, dezbătută la Conferința diplomatică din Bruxelles, din 1874, nu a fost adoptată niciodată, cu toate că era un alt exercițiu influent de codificare.

Articolele relevante ale Declarației prevăd: „Cine trebuie să fie recunoscuți ca beligeranți combatanți și necombatanți

Art. 9: Legile, drepturile și obligațiile războiului nu se aplică doar armatelor, ci și corpurilor de miliție populară și de voluntari, care îndeplinesc următoarele condiții:

1. Să fie comandate de o persoană care răspunde pentru subordonații săi;
2. Să aibă o emblemă distinctivă fixă care să poată fi recunoscută de la distanță;
3. Să poarte arme în mod deschis;
4. Să își desfășoare operațiunile în conformitate cu legile și cutumele războiului.

În țările în care corpurile miliției populare sau ale voluntarilor alcătuiesc armata sau fac parte din ea, ele sunt incluse în denumirea de «armată». (...)

Art. 10: Populația unui teritoriu care nu se află sub ocupație, care se înarmează în mod spontan la apropierea inamicului, pentru a se opune trupelor invadatoare, dar care nu a avut timp să se organizeze în conformitate cu art. 9, va fi considerată beligerantă dacă poartă arme în mod deschis și dacă respectă legile și cutumele războiului.

Art. 12: Legile războiului nu recunosc beligeranților o libertate nelimitată în adoptarea mijloacelor de rănire a inamicului.

Art. 13: Potrivit acestui principiu, se «interzice» în mod special:

(...)

(b) Uciderea cu viclenie a persoanelor care aparțin națiunii sau armatei dușmane;

(c) Uciderea unui dușman care, depunând armele sau nemaivând mijloace de apărare, s-a predat de bunăvoie; (...)

(e) Utilizarea unor arme, proiectile sau materiale menite să provoace suferință inutilă, precum și utilizarea unor proiectile interzise prin Declarația de la St. Petersburg, din 1868;

(f) Utilizarea improprie a unui steag de armistițiu, a steagului național sau a insignei și a uniformei militare a inamicului, precum și a ecusoanelor distinctive din Convenția de la Geneva;

(g) Orice distrugere sau confiscare a bunurilor inamicului, care nu este cerută în mod imperativ de necesitatea de război”.

Art. 20: Un spion prins asupra faptei va fi judecat și tratat potrivit legilor în vigoare ale armatei care îl capturează.

Art. 23: Prizonierii de război sunt inamici legitimi și neînarmați. Ei se află în puterea Guvernului inamic, iar nu în puterea persoanelor sau a grupurilor care i-au capturat. Ei trebuie să fie tratați cu omenie. Orice act de insubordonare justifică adoptarea măsurilor de severitate care sunt necesare. Toate bunurile lor personale, cu excepția armelor, vor rămâne în proprietatea lor.

Art. 28: Prizonierii de război sunt supuși legilor și reglementărilor în vigoare, din armata în a cărei putere se află. Împotriva unui prizonier de război care încearcă să evadeze pot fi utilizate armele, după somare. Dacă este capturat din nou, i se poate aplica o pedeapsă disciplinară sau poate fi supus unei supravegheri mai stricte.

Dacă este luat din nou prizonier după ce reușise să evadeze, el nu este pasibil de pedeapsă pentru actele lui anterioare”.

4. Legile războiului terestru, în 1880 („Manualul Oxford, din 1880”)

Manualul Oxford din 1880, influențat de Proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 și întocmit de Institutul de Drept Internațional, era menit să ajute Guvernele la

formularea legislației naționale privind legile și cutumele războiului. Articolele relevante prevăd următoarele:

„**Art. 1:** Starea de război nu admite acte de violență decât între forțele armate ale statelor beligerante. Persoanele care nu fac parte din forța armată a unui beligerant trebuie să se abțină de la astfel de acte. Această regulă implică o distincție între persoanele care alcătuiesc «forța armată» a unui stat și ceilalți «resortisanți» ai lui. Prin urmare, este necesară o definiție a termenului «forța armată».

Art. 2: Forța armată a unui stat include:

1. Armata propriu-zisă, inclusiv miliția populară;
2. Regimentele de gardă, *landsturm*, corpurile libere ale armatei și alte organisme care îndeplinesc următoarele trei condiții:

(a) Se află sub comanda unui superior responsabil;

(b) Persoanele care alcătuiesc astfel de grupuri au obligația să poarte uniformă sau un semn distinctiv fix, care să poată fi recunoscut de la distanță;

(c) Poartă armele la vedere;

3. Echipajele vaselor de război și ale altor nave militare;

4. Locuitorii unui teritoriu care nu se află sub ocupație, care la apropierea dușmanului se înarmează spontan și fățiș pentru a se opune trupelor invadatoare, chiar dacă ei nu au avut timp să se organizeze.

Art. 3: Forța armată a fiecărui beligerant are obligația să respecte legile războiului.

Art. 4: Legile războiului nu recunosc beligeranților o libertate nelimitată cu privire la mijloacele de rănire a inamicului. Ei trebuie să se abțină, în special, de la orice cruzime inutilă, precum și de la orice acte perfide, nedrepte sau tiranice.

Art. 8: Sunt interzise: (...)

(b) Atentatele viclene la adresa vieții inamicului; de pildă, prin folosirea unor asasini plătiți sau simulând predarea;

(c) Atacarea unui inamic, prin disimularea semnelor distinctive ale unei forțe armate;

(d) Utilizarea improprie a steagului național, a insignei sau a uniformei militare a inamicului, a steagului de armistițiu și a semnelor de protecție prevăzute în «Convenția de la Geneva».

Art. 9: Sunt interzise: (...) (b) Rănirea sau uciderea unui dușman care s-a predat de bună-voie sau care este mutilat precum și declarația anticipată că nu se va arăta îndurare, adresată chiar și aceluia care nu o cer singuri. (...)

Art. 20: (...) (e) Cine poate fi făcut prizonier de război.

Art. 21: Dacă persoanele care fac parte din forța armată beligerantă cad în mâinile inamicului, ele trebuie tratate ca prizonieri de război, în conformitate cu art. 61 *et seq*”.

Secțiunea care cuprinde art. 23-26 este intitulată „Spioni” și se referă la tratamentul acestora:

„**Art. 23:** Persoanele capturate ca spioni nu pot pretinde tratamentul datorat prizonierilor de război.

Însă:

Art. 24: Nu pot fi considerate spioni, persoanele care fac parte din forțele armate ale oricărui beligerant și care au intrat, fără disimulare, în zona de operațiuni a

inamicului, nici purtătorii unor mesaje oficiale, care își îndeplinesc misiunea în mod deschis, nici aeronauții (art. 21).

Pentru a se evita abuzurile care sunt provocate foarte des, în război, de acuzații de spionaj, este important să se afirme cu stăruință că:

Art. 25: Nicio persoană acuzată de spionaj nu va fi pedepsită până când autoritatea judiciară nu își va pronunța hotărârea.

În plus, se admite că:

Art. 26: Unui spion care reușește să părăsească teritoriul ocupat de inamic nu îi revine nicio responsabilitate pentru actele lui anterioare, în cazul în care mai apoi cade în mâinile aceluși dușman”.

Articolul 32 (b) a interzis, *inter alia*, distrugerea proprietății publice sau private, dacă acest lucru „nu este cerut de o necesitate imperativă de război”.

Capitolul III a evidențiat regulile privind captivitatea prizonierilor de război. Se preciza temeiul juridic al detenției lor (nu era vorba de o pedeapsă sau de răzbunare), se prevedea faptul că ei trebuie să fie tratați cu omenie (art. 63) și că armele nu pot fi folosite decât dacă prizonierul încearcă să fugă (art. 68).

Partea a III-a a Manualului prevede pedepse pentru violarea regulilor sale și, pentru eventualitatea în care autorul nu putea fi prins, Manualul evidențiază circumstanțele limitate în care se putea recurge la represalii legitime de război:

„Dacă este violată oricare dintre regulile de mai sus, autorii trebuie să fie pedepsiți, după o examinare judiciară, de beligerantul în mâinile căruia se află. Prin urmare:

Art. 84: Infractorii împotriva legilor războiului sunt pasibili de pedepsele stabilite în dreptul penal.

Totuși, această modalitate de reprimare nu este aplicabilă decât atunci când autorul poate fi prins. În caz contrar, dreptul penal este neputincios și, dacă victima consideră că nelegiuirea are un caracter atât de grav încât să facă necesar ca inamicul să fie readus la respectarea legii, nu mai rămâne altă soluție decât să se recurgă la represalii. Represaliile sunt o excepție de la regula generală a echității, potrivit căreia o persoană inocentă nu trebuie să sufere pentru cel vinovat. Ele se află în contradicție și cu regula potrivit căreia fiecare beligerant trebuie să se conformeze legilor războiului, chiar în absența reciprocității din partea inamicului. Această rigoare necesară este totuși atenuată, într-o anumită măsură, de următoarele restricții:

Art. 85: Represaliile sunt interzise în mod oficial în cazul în care prejudiciul invocat a fost reparat.

Art. 86: În situațiile grave, în care represaliile de dovedesc a fi absolut necesare, natura și amploarea lor nu va depăși niciodată măsura în care inamicul a violat legile războiului. Ele nu pot fi aplicate decât cu autorizarea comandantului șef. Ele trebuie să fie conforme, de fiecare dată, legilor umanității și ale moralității.

Dacă este violată oricare dintre regulile de mai sus, autorii trebuie să fie pedepsiți, după o examinare judiciară, de beligerantul în mâinile căruia se află”.

5. Convenția (IV) de la Haga privind legile și cutumele războiului terestru, din 1907 și Regulamentul anexat

Conferința internațională de pace de la Haga, din 1899, a dus la adoptarea a patru Convenții, printre care și Convenția de la Haga (II) cu privire la legile și la cutumele

războiului terestru și Regulamentul anexat. În urma celei de-a doua Conferințe internaționale de pace de la Haga, din 1907, aceste instrumente au fost înlocuite de Convenția de la Haga (IV) din 1907, cu privire la legile și la cutumele războiului terestru și de Regulamentul anexat („Convenția și Regulamentul de la Haga, din 1907”). Ele aveau la bază Proiectul Declarației de la Bruxelles, din 1874 și Manualul Oxford, din 1880.

Preambulul Convenției de la Haga din 1907 prevede următoarele: „Văzând că, așa cum se caută mijloace pentru conservarea păcii și prevenirea conflictelor armate între națiuni, este la fel de necesar să se aibă în vedere situația în care apelul la arme a fost determinat de evenimente pe care interesul ce le-a fost acordat nu le-a putut evita;

Animată de dorința de a sluji, chiar și în această situație extremă, interesele umanității și nevoile mereu progresive ale civilizației;

Considerând că este important, în acest scop, să revizuiască legile și cutumele generale ale războiului, fie pentru a le defini cu mai multă precizie, fie pentru a le fixa între limite care să le reducă, pe cât posibil, gravitatea;

Au considerat necesar să completeze și să explice, sub anumite aspecte, lucrările Primei Conferințe de Pace care, urmând Conferinței de la Bruxelles din 1874 și inspirată de ideile dictate de o înaltă și înțeleaptă prudență, au adoptat prevederi destinate să delimiteze și să guverneze utilizările războiului terestru.

Potrivit punctelor de vedere ale Înalțelor Părți Contractante, aceste prevederi, a căror formulare s-a inspirat din dorința de a diminua relele războiului, atât cât permit exigențele militare, sunt destinate să servească drept regulă generală de comportament pentru beligeranți, în raporturile lor reciproce și în relațiile cu localnicii.

Totuși, în prezent nu este posibilă concertarea unor reglementări care să acopere toate circumstanțele care apar în practică;

Pe de altă parte, Înaltele Părți Contractante nu intenționează, în mod evident, ca în absența unei reglementări scrise, situațiile neprevăzute să fie lăsate pe seama judecății arbitrare a comandanților militari.

Până la apariția unui cod mai cuprinzător al legilor războiului, Înaltele Părți Contractante consideră oportun să declare că, în situațiile care nu sunt incluse în Regulamentul adoptat de ele, localnicii și beligeranții rămân sub protecția și sub guvernarea principiilor de drept internațional, așa cum rezultă acestea din uzanțele consolidate între popoarele civilizate, din legile umanității și din imperatiile conștiinței publice.

Ele precizează că acesta este, în special, sensul în care trebuie înțelese art. 1 și 2 din Regulamentul adoptat”.

Paragraful opt din Preambulul citat mai sus este cunoscut drept „*Clauza Martens*”. O clauză aproape identică fusese deja inclusă în preambulul Convenției de la Haga (II) din 1899 și a fost reluată, în esență, în fiecare dintre Convențiile de la Geneva (I-IV) din 1949 precum și în Protocolul Adițional din 1977.

Articolul 2 al Convenției de la Haga din 1907 conține o clauză „*si omnes*” de solidaritate, cu consecința că Regulamentul și Convenția de la Haga din 1907 nu se aplică decât între Părțile Contractante și numai cu condiția ca toți beligeranții să fie Părți Contractante. Cu toate acestea, hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg a confirmat mai târziu faptul că, în 1939, Convenția și Regulamentul

de la Haga din 1907 erau considerate a fi declaratorii ale legilor și ale cutumelor războiului.

Celelalte prevederi relevante ale Convenției de la Haga din 1907 sunt următoarele:

„**Art. 1:** Puterile Contractante vor transmite forțelor armate terestre instrucțiuni conforme Regulamentului privind legile și cutumele războiului, anexat prezentei Convenții. (...)”

Art. 3: O parte beligerantă care violează prevederile Regulamentului menționat va putea fi obligată, dacă este cazul, să achite compensații. Ea va fi răspunzătoare pentru toate actele comise de persoane care fac parte din forțele sale armate”.

Articolele 1 și 2 ale Regulamentului de la Haga din 1907 prevăd:

„**Art. 1:** Legile, drepturile și obligațiile războiului nu se aplică doar armatelor, ci și corpurilor de miliție populară și de voluntari, care îndeplinesc următoarele condiții:

1. Să fie comandate de o persoană care răspunde pentru subordonații săi;
2. Să aibă o emblemă distinctivă fixă care să poată fi recunoscută de la distanță;
3. Să poarte arme în mod deschis;
4. Să își desfășoare operațiunile în conformitate cu legile și cutumele războiului.

În țările în care corpurile miliției populare sau ale voluntarilor alcătuiesc armata sau fac parte din ea, ele sunt incluse în denumirea de «armată».

Art. 2: Locuitorii unui teritoriu care nu se află sub ocupație, care se înarmează în mod spontan la apropierea inamicului, pentru a se opune trupelor invadatoare, dar care nu avut timp să se organizeze în conformitate cu Articolul 1, vor fi considerați beligeranți dacă poartă arme în mod deschis și dacă respectă legile și cutumele războiului”.

Capitolul II (art. 4-20) al Regulamentului de la Haga din 1907 cuprinde regulile pentru identificarea prizonierilor de război, exigența de a trata în mod uman prizonierii de război (art. 4) și limitarea la ceea ce este necesar, a oricăror măsuri luate pentru insubordonare (art. 8). Regulamentul continuă:

„**Art. 22:** Dreptul beligeranților de a recurge la mijloace de rănire a inamicului este limitat.

Art. 23: În afară de interdicțiile prevăzute în convenții speciale, se mai interzice, în special: (...)”

(b) Uciderea sau rănirea cu viclenie a persoanelor care aparțin națiunii sau armatei dușmane;

(c) Uciderea sau rănirea unui dușman care, depunând armele sau nemaiaivând mijloace de apărare, s-a predat de bunăvoie; (...)”

(e) Utilizarea unor arme, proiectile sau materiale menite să provoace suferință inutilă;

(f) Utilizarea improprie a unui steag de armistițiu, a steagului național sau a insignei și a uniformei militare a inamicului, precum și a ecusoanelor distinctive din Convenția de la Geneva;

(g) Distrugerea sau confiscarea bunurilor inamicului, cu excepția situației în care o astfel de distrugere sau confiscare este cerută în mod imperativ de necesitățile războiului;

(h) Fapta de a declara ca abrogate, suspendate sau inadmisibile într-o instanță judiciară, drepturile și acțiunile naționalilor părții adverse”.

„**Art. 29:** O persoană poate fi considerată spion doar atunci când, acționând în mod clandestin sau sub un fals pretext, obține sau încearcă să obțină informații în zona de operațiuni a unui beligerant, cu intenția de a le comunica părții adverse. (...)

Art. 30: Un spion prins asupra faptei nu va fi pedepsit fără un proces prealabil.

Art. 31: Un spion care, reîntors în armata din care face parte, este apoi capturat de inamic, este tratat ca prizonier de război și nu îi revine nicio responsabilitate pentru actele sale anterioare de spionaj”.

6. Raportul Comisiei cu privire la responsabilitatea autorilor războiului și la punerea în executare a pedepselor („Raportul Comisiei Internaționale, din 1919”)

Conferința de Pace de la Paris i-a atribuit acestei Comisii sarcina de a întocmi un Raport referitor, *inter alia*, la violările legilor și ale cutumelor războiului, comise de forțele Imperiului German și ale aliaților săi (inclusiv oficiali turci), la gradul de responsabilitate pentru astfel de fapte penale, care le revine membrilor forțelor inamice, precum și la instituirea și la modul de lucru al unui tribunal în măsură să judece asemenea fapte penale. Raportul a fost finalizat în 1919, cuprindea o listă cu aproximativ 900 preținși criminali de război și propunea acuzații împotriva unor oficiali turci și a altor persoane, pentru „crime împotriva legilor umanității”, pe baza Clauzei Martens din Convenția de la Haga, din 1907. Raportul cuprindea și o listă cu 32 de fapte penale comise în timpul războiului, considerate a fi contrare convențiilor și cutumelor existente și care includeau: omoruri și masacre; torturarea unor civili; aplicarea de sancțiuni colective; devastarea și distrugerea voluntară a bunurilor; precum și relele tratamente aplicate răniților și prizonierilor de război.

Referitor la răspunderea penală individuală, Comisia a precizat: „Toate persoanele care aparțin țărilor inamice, oricare ar fi poziția lor, indiferent de rang, inclusiv șefii de stat vinovați de infracțiuni împotriva legilor și a cutumelor războiului sau împotriva legilor umanității, sunt susceptibile de urmărire penală”.

7. Tratatul de la Versailles, din 1919

Tratatul de la Versailles, din 1919, cuprinde numeroase prevederi referitoare la judecarea și la pedepsirea internațională a criminalilor de război, inclusiv a Împăratului German. Dispozițiile privind punerea sub acuzare nu au fost aplicate niciodată: extrădarea Împăratului a fost refuzată, iar un proces internațional al altor preținși criminali de război a fost abandonat în favoarea judecării lor de Germania însăși. Articolul 229 a reținut și posibilitatea de a aduce persoanele vinovate de fapte penale împotriva naționalilor unuia dintre Aliați sau dintre Puterile asociate, în fața tribunalelor militare ale acelei Puteri.

8. Tratatul de la Sèvres, din 1920

Tratatul de la Sèvres (acordul de pace dintre Puterile Aliate și Turcia, care a urmat Primului Război Mondial) conține prevederi similare (art. 226-230) celor conturate în Tratatul de la Versailles, în ceea ce privește judecarea de către Puterile Aliate, în fața tribunalelor militare, a oficialilor turci acuzați de acte contrare legilor

și cutumelor războiului. Acest tratat nu a fost ratificat niciodată și a fost înlocuit cu o Declarație de Amnistie semnată (la aceeași dată cu Tratatul de la Lausanne, din 1923) de Franța, Regatul Unit, Grecia, Italia, Japonia, România și Turcia. Declarația prevedea că Grecia și Turcia acordă „amnistie deplină și totală (...) pentru toate faptele penale comise în aceeași perioadă și care aveau legătură, în mod evident, cu evenimentele politice din acea perioadă” (perioada relevantă fiind 1 august 1941 - 20 noiembrie 1922).

9. Proiectul Convenției pentru protejarea populațiilor civile împotriva unor noi mașini de război („Proiectul Convenției de la Amsterdam, din 1938”)

Această Convenție a fost elaborată de Asociația de Drept Internațional, dar nu a fost niciodată adoptată de state. Ea oferea o definiție negativă a populației civile, în concordanță cu definiția cuprinsă în Manualul Oxford, din 1880:

Art. 1: „Populația civilă a unui stat nu va face obiectul unui act de război. În sensul prezentei Convenții, sintagma „populație civilă” îi include pe toți cei care nu sunt înrolați în nicio divizie a serviciilor combatante și nici nu sunt încă angajați sau utilizați în vreun stabiliment de război, așa cum este definit în art. 2”.

C. Jurisprudență anterioară celui de-al Doilea Război Mondial

1. Curțile marțiale ale Statelor Unite, 1899-1902, Philippine³

În 1901 și 1902, curțile marțiale din Statele Unite au judecat numeroși membri ai personalului militar american, acuzați, *inter alia*, pentru violări ale legilor războiului, în timpul campaniei contra insurecției din Philippine și, în special, pentru execuții extrajudiciare. Puțin numeroase, susținerile Judecătorilor-Avocat general și ale instanțelor de revizuire au inclus comentarii referitoare la legile și la cutumele războiului, în chestiuni care vizau răspunderea ofițerilor de comandă și tratamentul prizonierilor de război. Aceste comentarii au influențat codificările de mai târziu. Procesele au fost un exemplu timpuriu de condamnare, în plan intern, a personalului militar național acuzat de crime împotriva dușmanului, care violau legile războiului.

În procesul *Maiorului Waller*, instanța de revizuire a precizat: „legile războiului nu autorizează, iar spiritul vremii nu va admite, ca din proprie voință, un ofițer să poată decide moartea unor prizonieri fără apărare, aflați în grija lui. Orice alt punct de vedere se întoarce către metoda celui sălbatic și este departe de exigența rezonabilă a națiunilor civilizate, ca războiul să implice cât mai puțin posibil, cruzime și nedreptate”.

În cauza *Maiorului Glenn*, Judecătorul Avocat a subliniat faptul că, deși soldații Statelor Unite acționau într-o situație dificilă, împotriva unor bande izolate de insurgenți implicați în lupte de gherilă și care nesocoteau în mod flagrant regulile războiului civilizat, ei nu erau exonerati de „obligația de a respecta regulile războiului, în eforturile lor (...) de a suprima insurecția și de a restabili ordinea publică”.

³ *G. Mettraux*, US Courts-Martial and the Armed Conflict in the Philippines (1899-1902): Their Contribution to the National Case Law on War Crimes, *Journal of International Criminal Justice* no. 1/2003, p. 135-150 și jurisprudența citată aici.

În procesul *Locotenentului Brown*, acuzat de uciderea unui prizonier de război, Judecătorul Avocat a menționat că în Philippine exista o „situație de război deschis”, astfel încât ar fi trebuit ca vinovăția acuzatului să se stabilească nu prin raportare la *lex loci*, ci din perspectiva dreptului internațional care, în cauză, însemna legile și cutumele războiului.

2. „Procesele Leipzig”

După Tratatul de la Versailles, Germania a demarat proceduri judiciare împotriva persoanelor fizice, în fața Curții Supreme din Leipzig. Aliații au înregistrat 45 de cauze (dintre cele aproape 900 de dosare cuprinse în Raportul Comisiei Internaționale, din 1919) care vizau tratamentul prizonierilor de război și al răniților, precum și un ordin de torpilare a unei nave spital britanică. Procesele au început în 1921 și doisprezece dintre ele s-au finalizat în același an, cu șase achitări și șase condamnări (sanctiunile impuse fiind simbolice). Aliații au decis să nu mai trimită cauze, instanțelor germane.

Condamnările s-au întemeiat, în principal, pe dreptul militar german, dar au existat și câteva trimiteri exprese la dreptul internațional, mai ales în decizia *Llandovery Castle*: „Incendierea bărcilor a fost o violare a dreptului internațional. În războiul terestru este interzisă uciderea inamicilor neînarmați [Regulamentul de la Haga din 1907, §23 (c)], la fel cum este interzisă, în războiul purtat pe mare, uciderea naufragiaților, refugiați în bărci de salvare. (...) Așa cum Senatul a subliniat deja, în război, orice violare a dreptului internațional constituie o faptă penală care poate fi pedepsită, în măsura în care, de regulă, îi este atașată o pedeapsă. În război, uciderea inamicilor corespunde voinței Statului care participă la război (ale cărui legi privind legalitatea sau ilegalitatea uciderii sunt decisive), doar în măsura în care o astfel de ucidere respectă condițiile și limitările impuse de dreptul internațional. (...) Regula de drept internațional incidentă în acest caz este una simplă și universal cunoscută. Nu există niciun dubiu cu privire la aplicabilitatea ei. În prezenta cauză, curtea trebuie să stabilească vinovăția lui Patzig pentru ucidere contrară dreptului internațional”⁴.

3. Acuzarea agenților Turciei

Regatul Unit a făcut eforturi considerabile ca să pună sub acuzare ofițeri turci, pentru aplicarea de rele tratamente prizonierilor de război și pentru alte crime comise în timpul Primului Război Mondial. Regatul Unit a preferat ca faptele să fie cercetate de curțile marțiale britanice din teritoriile ocupate, întrucât crimele nu intrau „în sfera dreptului național”, ci erau guvernate de „cutumele războiului și de normele dreptului internațional”⁵. În 1919 au fost create mai multe curți marțiale, însă ele nu și-au putut face datoria din cauza unor dezbateri interne care au intervenit în Turcia. Au fost create și curți marțiale turcești, însă ele erau sesizate în temeiul Codului penal turc,

⁴ Hotărârea din cauza *Locotenenții Dithmar și Boldt, Nava spital „Llandovery Castle”*, 16 iulie 1921.

⁵ *Vahakn N. Dadrian, Genocide as a Problem of National and International Law: The World War I Armenian Case and Its Contemporary Legal Ramifications*, 14 *Yale Journal of International Law*, 1989, p. 221-334.

iar unele acuzații se bazau pe „umanitate și civilizație”. Așa cum s-a menționat mai sus, Tratatul de la Lausanne, din 1923, a pus capăt acestor acuzații.

D. Condamnarea crimelor de război din timpul celui de-al Doilea Război Mondial

1. Declarația privind crimele germane de război, semnată de reprezentanții a nouă țări ocupate („Declarația St. James, din 1942”)

În noiembrie 1940, reprezentanții Guvernelor în exil ale Poloniei și Cehoslovaciei au făcut acuzații la adresa trupelor germane, referitoare la violarea legilor războiului. Pentru primul ministru britanic, urmărirea penală pentru crime de război făcea parte din efortul pe care îl implică războiul: într-adevăr, așa s-a întâmplat în cazul tuturor statelor ocupate de Germania, iar în cazul Chinei acuzarea viza trupele japoneze de ocupație⁶. În 1942, la Londra, reprezentanții teritoriilor ocupate de forțele Axei au adoptat Declarația St. James referitoare la crimele de război și la sancționarea acestora. Preambulul ei a reamintit faptul că dreptul internațional și, în special, Convenția de la Haga din 1907, interzice beligeranților din țările ocupate să comită acte de violență împotriva civililor, să discrediteze legile în vigoare sau să răstoarne instituții naționale. Declarația continua: „1. Afirmă că actele de violență comise în acest fel împotriva populației civile sunt în contradicție cu ideile acceptate, referitoare la actele de război și cu infracțiunile politice, așa cum sunt ele înțelese de națiunile civilizate; (...)

2. Așează între principalele lor obiective de război pedepsirea, prin intermediul justiției organizate, a celor vinovați și responsabili pentru aceste crime, indiferent dacă au ordonat comiterea lor, dacă le-au comis ei înșiși sau dacă au participat în orice mod la comiterea lor;

3. Decid, în spiritul solidarității internaționale, să aibă grijă ca (A) cei vinovați și responsabili, oricare ar fi naționalitatea lor, să fie urmăriți, predați justiției și judecați; (B) sentințele pronunțate să fie executate”.

În urma acestei Declarații, a fost creată Comisia Națiunilor Unite pentru Crime de Război (1943). Ea urma să adune probe ale crimelor de război, pe baza cărora autoritățile militare să poată condamna persoanele acuzate⁷. Până la finalul mandatului ei, Comisia a reușit să întocmească 8.178 de dosare privind persoane bănuite de crime de război. Ea și-a însușit, în totalitate, lista de infracțiuni inclusă în Raportul Comisiei Internaționale din 1919, care urma să fie adaptată, acolo unde era nevoie, la circumstanțele celui de-al Doilea Război Mondial.

2. Condamnarea crimelor de război, în URSS

Încă din noiembrie 1941, URSS a înștiințat toate statele cu care păstrase relații diplomatice, cu privire la crimele de război care au fost comise, în special de

⁶ *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*, His Majesty's Stationery, London 1948, p. 91.

⁷ *Cherif Bassiouni, L'expérience des premières juridictions pénales internationales*, în *Ascensio Hervé, Decaux Emmanuel, Pellet Alain, Droit international pénal*, Ed. Pedone, Paris, 2000, p. 635-659, 640 et seq.

Germania nazistă, în teritoriile ocupate⁸. Pentru a ține evidența crimelor pretinse a fi fost comise de forțele germane și pentru a stabili identitatea celor vinovați, în vederea judecării lor, s-a creat, printr-un Decret din 2 noiembrie 1942, „*Comisia Extraordinară de Stat, pentru constatarea și investigarea crimelor comise de invadatorii germano-fasciști și de complicitii lor, precum și a prejudiciului pe care aceștia l-au provocat cetățenilor, fermelor colective, organizațiilor sociale, întreprinderilor de stat și instituțiilor Uniunii Sovietice*”. Lucrările Comisiei au fost utilizate în procesele care au urmat, „Krasnodar” și „Kharkov (mai jos).

Primele procese ale unor cetățeni sovietici (coautori și complici ai forțelor germane) au avut loc la Krasnodar, în iulie 1943. Acuzații au fost învinuiți și condamnați de instanțe penale sovietice, pentru omor și trădare, în temeiul codului penal sovietic⁹.

Declarația care a fost semnată mai târziu la Moscova, în 1942, de Regatul Unit, de Statele Unite și de Uniunea Sovietică, este una dintre cele mai importante declarații ale celui de-al Doilea Război Mondial, referitoare la acuzarea criminalilor de război. Ea a confirmat rolul legitim pe care îl aveau instanțele naționale pentru pedepsirea criminalilor de război, precum și intenția de a continua cu astfel de condamnări și după război. Ea preciza, în limita relevanței, următoarele:

„(...) prin prezenta, cele trei Puteri Aliate menționate mai sus, vorbind în interesul a treizeci și două de Națiuni Unite, declară și avertizează cu seriozitate, după cum urmează:

În momentul acordării unui armistițiu în favoarea oricărui guvern instalat în Germania, acei ofițeri germani și bărbați și membri ai partidului nazist care sunt răspunzători pentru sau care și-au dat consimțământul la atrocitățile, la masacrele și la execuțiile arătate mai sus, vor fi trimiși înapoi în țările unde au fost comise faptele lor abominabile, ca să poată fi judecați și pedepsiți în conformitate cu legile acestor țări eliberate și ale guvernelor libere care se vor crea acolo. (...)

Astfel, germanii care participă la împușcarea pe scară largă a ofițerilor polonezi sau la execuția unor ostateci francezi, olandezi, belgieni sau norvegieni ori a unor țărani din Creta, sau care s-au implicat în masacrarea populației Poloniei sau în măcelurile din teritoriile Uniunii Sovietice din care acum se alungă dușmanii, vor ști că ei vor fi aduși înapoi, pe scena faptelor comise și că vor fi judecați chiar acolo, de popoarele pe care le-au asuprit.

Fie ca aceia care până acum nu și-au murdărit mâinile cu sânge nevinovat, să știe că dacă vor intra în rândul vinovaților, cele trei Puteri Aliate îi vor urmări negreșit până la cele mai îndepărtate colțuri ale pământului și îi vor preda acuzatorilor lor, ca să se poată face dreptate.

Declarația de mai sus nu influențează situația criminalilor germani ale căror fapte nu au nicio localizare geografică particulară și care vor fi pedepsiți prin decizia comună a Guvernelor Aliatilor”.

⁸ *Inter alia*, Notele diplomatice din 7 noiembrie 1941, din 6 ianuarie 1942 și din 27 aprilie 1942.

⁹ *George Ginsburgs, The Nuremberg Trial: Background*, în *George Ginsburgs, V.N. Kudriavtsev, The Nuremberg Trial and International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1990, p. 9-37, 20 *et seq.*

Această ultimă prevedere viza acuzarea criminalilor germani de război, de către URSS, iar primul proces a avut loc la Kharkov, în decembrie 1943¹⁰. În 1943, Prezidiul Sovietului Suprem a emis un Decret unde se indicau pedepsele care trebuiau aplicate. Rechizitoriul susținea că aceștia erau vinovați pentru faptul că au gazat sute de locuitori din Kharkov și din regiune, au comis atrocități brutale împotriva civililor, au incendiat sate și au exterminat femei, bătrâni și copii și, în plus, au executat, au ars de vii și au torturat răniții și prizonierii de război. Acuzarea s-a întemeiat pe regulile războiului prevăzute în convențiile internaționale (Convenția și Regulamentul de la Haga, din 1907 și Convenția de la Geneva, din 1929, cu mențiunea că ambele erau ratificate de Germania) și pe normele universal acceptate ale dreptului internațional. Rechizitoriul nu viza doar răspunderea Guvernului și a Comandamentului german, ci și răspunderea individuală a celor acuzați (cu trimitere la *Procesele Leipzig*). După ce și-au recunoscut propria vinovăție și pe aceea a superiorilor ierarhici, cei trei acuzați au fost condamnați la moartea prin spânzurare. Este posibil ca mai târziu, caracterul echitabil al proceselor să se fi pus la îndoială, însă ele au fost larg relatate. URSS a așteptat sfârșitul războiului, înainte să reia astfel de procese: au mai avut loc procese și în Kiev, Minsk, Riga, Leningrad, Smolensk, Briansk, Velikie Luki și Nikolaev¹¹.

În decembrie 1944, de îndată ce teritoriile Bulgariei au fost eliberate de forțele germane, Curtea Populară a Bulgarilor a condamnat 11 bulgari pentru crime de război, în aplicarea Declarației de la Moscova, din 1943¹².

3. Condamnarea crimelor de război, în Statele Unite

a) *Manualul de campanie al Statelor Unite: Reguli ale războiului terestru, 1 octombrie 1940*

Acest manual amplu a fost întocmit în 1940, de către Departamentul de Război al Statelor Unite și a fost transmis forțelor de luptă. El conține atât reguli cutumiare ale războiului cât și norme izvorâte din tratatele la care Statele Unite erau parte și interpretează regulile conflictului armat, aplicabile forțelor militare ale Statelor Unite de la acea vreme. El descrie astfel „Principiile fundamentale”:

„Printre așa-numitele reguli sau legi nescrise ale războiului se află trei principii fundamentale interdependente care evidențiază toate celelalte reguli sau legi ale războiului civilizat, atât scrise cât și nescrise și care alcătuiesc ghidul general de comportament, atunci când nu se aplică nicio altă normă specială și anume:

a) Principiul necesității militare, potrivit căruia, respectând principiile umanității și ale cavalerismului, un beligerant este îndreptățit să aplice oricâtă și orice tip de

¹⁰ *I.F.V. Kladov, The People's Verdict: A Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials*, London, New York [etc.] Hutchinson & Co., Ltd. (1944), p. 113 et seq.

¹¹ *George Ginsburgs, op. cit., p. 28 et seq.*

¹² *George Ginsburgs, Moscow and International Legal Cooperation in the Pursuit of War Criminals*, 21 *Review of Central and East European Law*, nr. 1, 1995, p. 1-40, 10.

forță, pentru a determina supunerea totală a inamicului, cu o cheltuială cât mai redusă posibil, de timp, de viață și de bani;

b) Principiul umanismului, care interzice utilizarea oricărui grad de violență, care nu este necesar pentru scopul războiului;

c) Principiul cavalerismului, care condamnă și interzice recurgerea la mijloace, la soluții și la comportamente dezonorante”.

Paragraful 8 al Manualului prevede: „Clasificarea generală a populației inamice – În război, populația inamică este împărțită în două categorii generale, numite forțele armate și populația pașnică. Ambele categorii au drepturi, obligații și incapacități diferite și nicio persoană nu poate să aparțină concomitent ambelor categorii”.

Manualul continuă: „Determinarea statutului care revine trupelor capturate – Determinarea statutului care revine trupelor capturate trebuie să fie lăsată pe seama autorității militare superioare sau a tribunalelor militare. Execuțiile sumare nu mai sunt analizate conform legilor războiului. Datoria unui ofițer este să se îngrijească de persoana celor capturați și să lase pe seama autorității competente problema de a stabili dacă ei fac parte din trupe regulate, neregulate, dacă sunt dezertori etc. (...)

Acte de război comise de persoane care nu aparțin forțelor armate – Persoanele care se înarmează și comit acte de război fără să fi îndeplinit condițiile prevăzute de legile războiului pentru a fi recunoscuți ca beligeranți, pot fi pedepsiți în calitate de criminali de război, dacă sunt capturați de cei răniți prin actele lor. (...)

Dreptul la judecată – Nicio persoană nu trebuie pedepsită pentru o violare a legilor războiului, decât în aplicarea unei pedepse care a fost dispusă în cadrul unui proces și ca urmare a condamnării pronunțate de o curte sau de o comisie militară sau de un alt tribunal competent, desemnat de beligerant”.

b) *Ex parte Quirin (1942) 317 U.S. 1*

În 1942, opt sabotori naziști sub acoperire au călătorit în Statele Unite, au fost capturați și judecați de o comisie militară secretă, *inter alia*, pentru acuzații privind fapte contrare legilor războiului (inclusiv portul unor haine civile cu scopul de a intra fraudulos în spatele liniilor inamice, pentru a comite acte de sabotaj, de spionaj „și alte acțiuni ostile”). Avocații lor au adresat Curții Supreme o cerere de *habeas corpus*, iar instanța s-a pronunțat astfel: „Prin acord și prin practică universale, dreptul războiului face o distincție între forțele armate și populațiile pașnice ale statelor beligerante, precum și între cei care sunt combatanți legitimi și nelegitimi. Combatanții legitimi pot fi capturați și reținuți de forțele militare adverse ca prizonieri de război. Combatanții nelegitimi pot fi și ei capturați și reținuți dar, în plus, sunt supuși judecării și sancționării de către tribunale militare, pentru acte care fac ca beligeranța lor să fie ilicită. Spionul care, în secret și fără uniformă, trece în timp de război dincolo de liniile militare ale unui beligerant, cu scopul să adune informații militare și să le transmită inamicului, sau un combatant inamic care vine în secret printre linii, fără uniformă, cu scopul să participe la război prin distrugerea vieții și a bunurilor, sunt exemple familiare de beligeranți care, în general, nu beneficiază de statutul de prizonieri de război, ci sunt considerați autorii unor violări ale legilor războiului, supuși judecării și pedepsirii de către tribunale militare”.

E. Procese desfășurate în cadrul Tribunalelor Militare Internaționale, după al Doilea Război Mondial, pentru acte comise în timpul acestui război

1. Acordul de la Potsdam, din 1945

Acordul de la Potsdam viza ocupația și reconstrucția Germaniei și a altor națiuni, după capitularea Germaniei, în mai 1945. El a fost redactat și adoptat de URSS, de Statele Unite și de Regatul Unit, la Conferința de la Potsdam care s-a desfășurat între 17 iulie și 2 august 1945. Referitor la urmărirea criminalilor de război, Acordul prevedea următoarele: „Cele trei Guverne au luat în considerare discuțiile care s-au purtat în ultimele săptămâni la Londra, între reprezentanții britanici, americani, sovietici și francezi, cu scopul de a se ajunge la un acord în privința metodelor de judecare a principalilor criminali de război, ale căror crime, potrivit Declarației de la Moscova, din octombrie 1943, nu au nicio localizare geografică particulară. Cele trei Guverne își reafirmă intenția de a supune acești criminali dreptății grabnice și sigure. Ele își exprimă speranța că negocierile de la Londra vor duce la găsirea rapidă a unui acord în acest sens și consideră că este o chestiune de mare importanță ca procesul acestor principali criminali să înceapă la cea mai apropiată dată posibil. Prima listă a acuzaților, va fi publicată înainte de 1 septembrie”.

2. Acordul pentru acuzarea și pedepsirea principalilor criminali de război ai Axei europene („Acordul de la Londra, din 1945”)

După capitularea necondiționată a Germaniei, Puterile Aliate au semnat Acordul de la Londra, din 1945: „Având în vedere faptul că, din când în când, Națiunile Unite au făcut declarații referitoare la intenția lor de a supune justiției criminalii de război;

Și ținând seama de faptul că Declarația de la Moscova, din 30 octombrie 1943, referitoare la atrocitățile germane din Europa Ocupată, a precizat că acei ofițeri germani și bărbați și membri ai partidului nazist care sunt răspunzători pentru sau care și-au dat consimțământul la atrocități și la crime vor fi trimiși înapoi în țările unde au fost comise faptele lor abominabile, ca să poată fi judecați și pedepsiți în conformitate cu legile acestor țări eliberate și ale guvernelor libere care se vor crea acolo;

Și întrucât s-a precizat că această Declarație nu influențează situația criminalilor germani ale căror fapte nu au nicio localizare geografică particulară și care vor fi pedepsiți prin decizia comună a Guvernelor Aliaților; (...)

Art. 1: După consultarea Consiliului de Control pentru Germania, se va crea un Tribunal Militar Internațional pentru judecarea criminalilor de război ale căror fapte nu au o localizare geografică particulară, indiferent dacă sunt acuzați individual sau în calitate de membri ai unor organizații sau grupuri ori în ambele calități.

Art. 2: Alcătuirea, competența și funcțiile Tribunalului Militar Internațional vor fi cele indicate în Carta anexată acestui Acord, Cartă care va fi parte integrantă a acestui Acord. (...)

Art. 4: Nicio dispoziție a acestui Acord nu va afecta prevederile Declarației de la Moscova, referitor la întoarcerea criminalilor de război în țările unde au comis crimele. (...)

Art. 6: Nicio dispoziție a acestui Acord nu va afecta competența sau puterile vreunei instanțe naționale sau ale unei curți de ocupație instituită sau care urmează a fi instituită în orice teritoriu al Aliaților sau în Germania, pentru judecarea criminalilor de război”.

3. Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg

Carta reprezintă o Anexă a Acordului de la Londra din 1945. Ea conține, *inter alia*, o listă neexhaustivă cu violările legilor și ale cutumelor războiului pentru care urmau să răspundă „liderii, organizatorii, instigatorii și complicii” și prevede pedepsele aplicabile:

Art. 1: „În conformitate cu Acordul semnat la 8 august 1945 de Guvernul Statelor Unite ale Americii, de Guvernul Provizoriu al Republicii Franceze, de Guvernul Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord și de Guvernul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, se va institui un Tribunal Militar Internațional (numit în continuare „Tribunal”) pentru judecarea și pedepsirea dreaptă și promptă a principalilor criminali de război ai Axei europene”.

Art. 6: „Tribunalul creat prin Acordul [de la Londra] (...) pentru judecarea și pedepsirea principalilor criminali de război din țările europene ale Axei va avea puterea să judece și să pedepsească persoane care, acționând în interesele țărilor europene ale Axei, fie ca simpli indivizi, fie ca membri ai unor organizații, au comis oricare dintre următoarele infracțiuni.

Următoarele acțiuni, sau oricare dintre ele, constituie crime aflate în competența Tribunalului, pentru care se va angaja răspunderea individuală: (...)

(b) Crime de război: și anume, violări ale legilor și ale cutumelor războiului. Astfel de violări vor include, însă nu limitativ, omorul, relele tratamente sau deportarea pentru muncă forțată sau în orice alt scop, a populației civile din teritoriile ocupate, omorul sau relele tratamente aplicate prizonierilor de război sau persoanelor aflate pe mare, uciderea ostaticilor, jefuirea proprietății publice sau private, distrugerea voluntară a marilor aglomerări urbane, a orașelor sau a satelor, sau devastarea care nu este justificată de o necesitate militară; (...)

Liderii, organizatorii, instigatorii și complicii care participă la conceperea sau la executarea unui plan comun sau a unei conspirații pentru a comite oricare dintre crimele de mai sus sunt răspunzători pentru toate actele comise de orice persoană, în executarea unui astfel de plan”.

Art. 8: „Faptul că acuzatul a acționat în conformitate cu ordinului Guvernului său ori a unui superior, nu îl va exonera de răspundere, dar poate fi avut în vedere pentru atenuarea pedepsei, dacă Tribunalul decide că dreptatea impune acest lucru”.

Art. 27: „Tribunalul va fi îndreptățit să aplice unui Acuzat, prin condamnare, moartea sau o altă asemenea pedeapsă, după cum va considera că este drept”.

Art. 28: „În plus față de orice pedeapsă aplicată, Tribunalul va avea dreptul să deposeze persoana condamnată de orice bun furat și să dispună predarea acestuia Consiliului de Control pentru Germania”.

4. Hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg¹³

Hotărârea s-a referit *in extenso*, la caracterul cutumiar al Convenției de la Haga din 1907 și al Regulamentului său: „Tribunalul este (...) constrâns de Cartă, atunci când definește atât crimele de război cât și crimele împotriva umanității. Totuși, referitor la crimele de război, așa cum s-a subliniat deja, infracțiunile definite de art. 6 (b) din Cartă erau deja considerate crime de război potrivit dreptului internațional. Ele erau incriminate de art. 46, 50, 52 și 56 ale Convenției din 1907 și de art. 2, 3, 4, 46 și 51 ale Convenției de la Geneva din 1929. Violarea acestor prevederi constituie crime pentru care persoanele vinovate sunt pedepsite, iar acest fapt este prea consolidat pentru a mai permite controverse.

Se susține însă că Convenția de la Haga nu se aplică în această cauză, datorită clauzei de «participare generală» inclusă în art. 2 (...).

Câteva dintre beligeranții ultimului război nu erau parte la această Convenție.

În opinia Tribunalului, nu este necesar ca el să se pronunțe în această problemă. Normele conflictului terestru, exprimate în Convenție, au reprezentat fără îndoială un progres față de dreptul internațional care exista la data adoptării lor. Dar Convenția a precizat în mod expres că ea constituie o încercare «de a revizui legile generale și cutumele războiului», a căror existență a confirmat-o astfel, la acea dată, însă pe la 1939 aceste reguli prevăzute de Convenție erau recunoscute de toate națiunile civilizate și considerate norme declaratorii ale legilor și ale cutumelor războiului, la care se face referire în art. 6 (b) din Cartă”.

În secțiunea privind „dreptul Cartei” și referitor la crima împotriva păcii, hotărârea a precizat: „Convenția de la Haga din 1907 a interzis utilizarea anumitor metode de purtare a războiului. Acestea au inclus tratamentul inuman al prizonierilor, folosirea armelor otrăvite, utilizarea improprie a steagurilor de armistițiu și alte chestiuni similare. Multe dintre aceste interdicții au fost instituite cu mult înainte de data Convenției; dar, începând din 1907, ele sunt în mod sigur fapte penale, care pot fi pedepsite ca violări ale legilor războiului; cu toate acestea, Convenția de la Haga nu indică nicăieri caracterul penal al unor astfel de practici, nici nu prevede vreo sancțiune și nu trimite deloc la o instanță care să judece și să pedepsească infractorii. Totuși, mulți ani mai târziu, tribunalele militare au judecat și au pedepsit persoane vinovate de violarea regulilor războiului terestru, prevăzute în această Convenție. (...) Atunci când se interpretează termenii [Pactului Briand-Kellog], trebuie să se aibă în vedere faptul că dreptul internațional nu este produsul unei legislații internaționale și că asemenea acorduri internaționale [cum este Pactul Briand-Kellog], vizează principii generale de drept, iar nu probleme administrative de procedură. Dreptul războiului nu se întâlnește doar în tratate, ci și în cutumele și în practicile statelor, care au obținut treptat recunoaștere universală și în principiile generale ale dreptății, aplicate de juriști și de instanțele militare. Acest drept nu este static, ci, printr-o permanentă adaptare, urmează nevoile unei lumi în schimbare. Într-adevăr, de multe ori tratatele nu fac decât să exprime și să definească, pentru o trimitere mai exactă, principiile de drept care există deja”.

¹³ *Procesul principalilor criminali de război*, Nürnberg, hotărâre pronunțată la 30 septembrie și la 1 octombrie 1946.

5. *Carta Tribunalului Militar Internațional de la Tokyo, din 1946*

Această Cartă a fost adoptată prin declarația unilaterală a Comandantului Suprem al Forțelor Aliate, la 19 ianuarie 1946. Pasajul relevant al art. 5 din Cartă prevede următoarele: „Tribunalul va avea competența să judece și să pedepsească criminali de război din Orientul Îndepărtat care, în calitate de persoane fizice sau de membri ai unor organizații, sunt acuzați de infracțiuni care includ crime împotriva păcii.

Următoarele acte, sau oricare dintre ele, sunt infracțiuni care intră în competența Tribunalului și care vor angaja răspunderea personală: (...)

(b) Crime de război convenționale: și anume, violări ale legilor și ale cutumelor războiului;

(c) (...) Liderii, organizatorii, instigatorii și complicii care participă la conceperea sau la executarea unui plan comun sau a conspirației în scopul comiterii oricăreia dintre infracțiunile precizate mai sus, sunt responsabili pentru toate actele efectuate de orice persoană, în executarea unui astfel de plan”.

6. *Hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Tokyo, din 1948*

În ceea ce privește situația Convenției de la Haga din 1907, hotărârea Tribunalului de la Tokyo pentru crime de război, pronunțată la 12 noiembrie 1948, a precizat următoarele: „(...) Efectivitatea unora dintre Convențiile semnate la Haga în 18 octombrie 1907 ca obligații convenționale directe, a fost semnificativ diminuată prin încorporarea unei așa numite «clauze de participare generală», potrivit căreia Convenția ar avea forță obligatorie doar dacă toți Beligeranții ar fi părți la tratat. Efectul acestei clauze este, în drept strict, acela de a priva unele Convenții de forța lor obligatorie în calitate de obligații convenționale directe, fie chiar de la începutul războiului, fie pe parcursul acestuia, de îndată ce o Putere nesemnatară, oricât de neimportantă, se alătură categoriei Beligeranților. Cu toate că obligația de a respecta prevederile Convenției ca tratat cu forță obligatorie poate fi înlăturată prin efectul «clauzei de participare generală» sau în alt mod, Convenția rămâne o probă relevantă a dreptului internațional cutumiar, pe care Tribunalul trebuie să o ia în considerare, alături de toate celelalte probe disponibile, pentru a determina dreptul cutumiar care urmează să fie aplicat într-o situație dată. (...)”.

7. *Principiile de la Nürnberg*

La jumătatea anilor '50, Comisia de Drept Internațional a adoptat cele nouă „Principii de la Nürnberg” care rezumă „principiile dreptului internațional recunoscute” în Carta și în hotărârea Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg:

„**Principiul I:** Orice persoană care săvârșește un act care, potrivit dreptului internațional constituie o crimă, răspunde pentru acel act și este pasibilă de pedeapsă.

Principiul II: Faptul că dreptul intern nu instituie o pedeapsă pentru un act care este o crimă potrivit dreptului internațional, nu exonerează autorul actului de răspundere, în temeiul dreptului internațional. (...)

Principiul IV: Faptul că o persoană a acționat din ordinul Guvernului său ori al unui superior, nu o exonerează de răspundere potrivit dreptului internațional, cu condiția să-i fi fost accesibilă, în concret, o opțiune morală.

Principiul V: Orice persoană care este acuzată de o crimă în temeiul dreptului internațional are dreptul la un proces echitabil, cu privire la starea de fapt și la dimensiunea juridică.

Principiul VI: Faptele indicate în continuare se pedepsesc drept crime, în temeiul dreptului internațional: (...)

(b) Crime de război: violarea legilor și ale cutumelor războiului include, nelimitativ, uciderea, relele tratamente sau deportarea în vederea muncii forțate sau în orice alt scop, a populației civile dintr-un teritoriu ocupat, uciderea sau relele tratamente aplicate prizonierilor de război, persoanelor aflate pe mare, uciderea ostatecilor, jefuirea proprietății publice sau private, distrugerea voluntară a metropolelor, a orașelor sau a satelor, sau devastarea nejustificată de necesitatea militară. (...)

Principiul VII: Complicitatea la comiterea unei crime împotriva păcii, a unei crime de război sau a unei crime împotriva umanității, așa cum sunt enumerate în Principiul VI, constituie o crimă potrivit dreptului internațional”.

F. Acuzările pentru crime de război, în plan național, după al Doilea Război Mondial, pentru acte comise în timpul acestui război

1. Legea nr. 10 a Consiliului de Control al Alianților – Pedepsirea crimelor de război, a crimelor împotriva păcii și împotriva umanității („Legea nr. 10 a Consiliului de Control”) și „Cauza Ostatecilor”

Legea nr. 10 a Consiliului de Control a fost adoptată în decembrie 1945, de Consiliul Alianților care aveau controlul Germaniei, cu scopul de a crea o bază juridică uniformă pentru punerea sub acuzare, în Germania, a criminalilor de război (alții decât cei judecați de Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg). Articolul 1 integra în această lege Declarația de la Moscova, din 1943 și Acordul de la Londra, din 1945. Articolul II (5) prevedea: „În orice proces sau punere sub acuzare pentru o crimă la care se face referire aici, cel acuzat nu va fi îndreptățit la beneficiile niciunui termen de prescripție legat de perioada cuprinsă între 30 ianuarie 1933 și 1 iulie 1945”

De asemenea, această lege a calificat drept crime de război o serie de acte, în termeni aproape identici Articolului 6 (b) din Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg și prevedea că orice persoană comite o crimă de război, în calitate de autor sau de participant, dacă ordonă sau instigă sau consimte la comiterea crimei sau dacă are legătură cu unele planuri sau inițiative privind comiterea crimei sau dacă este membră în orice organizație sau grupare legată de comiterea ei. Se mai specificau și pedepse.

În „cauza ostatecilor (*Wilhelm List*)”¹⁴, pârâții au fost acuzați de crime de război și de crime împotriva umanității, comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care erau legate, în principal, de crearea unei scheme pentru ucidere în serie, în teritoriul ocupat și de execuția sumară a unor trupe italiene, după capitularea acestora. Hotărârea a precizat că acele crime prevăzute în Carta Tribunalului Militar de la Nürnberg și în Legea nr. 10 a Consiliului de Control aveau un caracter declaratoriu al legilor existente și al cutumelor de război.

¹⁴ *Statele Unite ale Americii c. Wilhelm List et alii*, UNWCC Law Reports of Trials of War Criminals („LRTWC”), vol. VIII, 1949 („Cauza ostaticilor”).

Hotărârea a reținut că *List* era: „autorizat să pacifice țara cu forță militară; el era îndreptățit să pedepsească pe cei care îi atacau trupele sau îi sabotau liniile de transport și de comunicație ca *francs tireurs*; (...) Aceasta înseamnă, desigur, că membrii capturați ai acestor grupări ilicite nu erau îndreptății să fie tratați ca prizonieri de război. Pârâților nu li se poate imputa propriu-zis nicio crimă pentru uciderea acestor membri capturați ai forțelor de rezistență, de vreme ce ei sunt *franc-tireurs*”.

În ceea ce privește necesitatea militară, hotărârea preciza următoarele: „Necesitatea militară permite unui beligerant, cu respectarea legilor războiului, să aplice oricâtă și orice tip de forță, pentru a determina supunerea totală a inamicului, cu cea mai mică cheltuială posibilă, de timp, de viață și de bani. În general, ea justifică măsurile luate de un ocupant, necesare pentru a proteja siguranța forțelor sale armate și pentru a facilita succesul operațiunilor lui. Ea permite uciderea inamicilor înarmați și a altor persoane a căror moarte este întâmplător inevitabilă în conflictele armate ale războiului; ea permite capturarea inamicilor înarmați și a celor care prezintă un pericol special, dar nu permite uciderea locuitorilor inocenți, în scopul răzbunării sau pentru satisfacerea dorinței de a ucide. Pentru a fi licită, distrugerea bunurilor trebuie să fie cerută imperativ de necesitățile războiului. Distrugerea ca scop în sine este o violare a dreptului internațional. Trebuie să existe o legătură rezonabilă între distrugerea proprietății și presiunea forțelor inamice”.

Deși tribunalul a fost silit să admită faptul că lipsa unei declarații formale de război între Germania și Italia a creat dubii serioase cu privire la îndreptățirea ofițerilor italieni executați de a beneficia de statutul prizonierilor de război, el a privit dincolo de acest fapt pentru a constata că execuția lor sumară a fost „ilicită și total nejustificată”.

2. Alte procese naționale

După al Doilea Război Mondial, diverse tribunale naționale au judecat persoane acuzate pentru crime de război, ca urmare a actelor comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Printre altele, este vorba acuzații formulate în fața instanțelor civile și militare australiene, britanice, canadiene, chineze, franceze și norvegiene¹⁵. Toate acuzațiile invocau violări ale legilor și ale cutumelor războiului

¹⁵ *Procesul Shigeru Ohashi și Ors*, Curtea Militară Australiană 1946, LRTWC, vol. V; *Procesul Yamamoto Chusaburo*, Curtea Militară Britanică, 1946 LRTWC, vol. III; *Procesul Eikichi Kato*, Curtea Militară Australiană 1946, LRTWC, vol. I; *Procesul Eitaro Shinohara și Ors*, Curtea Militară Australiană 1946, LRTWC, vol. V; *Re Yamashita* 327 U.S. 1 (1946); *Procesul Karl-Hans Hermann Klinge*, Curtea Supremă a Norvegiei, 1946, LRTWC, vol. III; *Procesul Franz Holstein și Ors*, Tribunalul Militar Francez 1947, LRTWC, vol. VIII; *Procesul Otto Skorzeny et alii*, Tribunalul Militar American 1947, LRTWC, vol. IX; *Cauza Dostler*, Comisia Militară a Statelor Unite 1945, LRTWC, vol. I; *Procesul Almelo*, Curtea Militară Britanică 1945, LRTWC, vol. I; *Cauza Dreierwalde*, Curtea Militară Britanică 1946, LRTWC, vol. I; *Cauza Abbaye Ardenne*, Curtea Militară Canadiană 1945, LRTWC, vol. IV; *Procesul Bauer, Schrameck și Falten*, Tribunalul Militar Francez 1945, LRTWC, vol. VIII; *Procesul Takashi Sakai*, Tribunalul Militar Chinez 1946, LRTWC, vol. III; *Procesul Hans Szabados*, Tribunalul Militar Permanent Francez 1946, LRTWC, vol. IX; *Procesul Franz Schonfeld et alii*, Curtea Militară Britanică, 1946, LRTWC, vol. XI (datele corespund procesului sau hotărârii).

și multe vizau necesitatea unor procese echitabile, înainte de pedepsirea celor bănuți de crime de război. Unele hotărâri au subliniat caracterul legitim al trimerii făcute de un tribunal intern la legile și la cutumele internaționale ale războiului și au invocat reguli privind distrugerea proprietății civile în absența unei necesități, portul ilicit al unei uniforme inamice și răspunderea individuală de comandă.

G. Convenții subsecvente

1. Convenția privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele de război („Convenția din 1968”)

Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat această Convenție în noiembrie 1968, pentru a răspunde temerilor că anumiți criminali de război (al Doilea Război Mondial) care nu au fost încă prinși, ar putea să scape de condamnare, odată cu trecerea timpului.

Convenția din 1968 a intrat în vigoare la 11 noiembrie 1970. Ea a fost ratificată de Uniunea Sovietică în 1969, iar de către Letonia la 14 aprilie 1992. Prevederile sale relevante sunt formulate astfel:

„**Preambul:** Observând că niciuna dintre declarațiile solemne, dintre instrumentele sau convențiile referitoare la condamnarea și la sancționarea crimelor de război și a crimelor împotriva umanității nu au prevăzut termene de prescripție,

Considerând că crimele de război și crimele împotriva umanității se numără printre cele mai grave crime din dreptul internațional,

Convinse că sancționarea efectivă a crimelor de război și a crimelor împotriva umanității reprezintă un element important pentru prevenirea unor astfel de crime, pentru protejarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, pentru stimularea încrederii, pentru sprijinirea cooperării între popoare și pentru promovarea păcii și a securității internaționale,

Observând că aplicarea, în cazul crimelor de război și a crimelor împotriva umanității, a normelor juridice interne privind termenul de prescripție aferent infracțiunilor ordinare, este o problemă care preocupă serios opinia publică mondială, întrucât împiedică punerea sub acuzare și pedepsirea persoanelor responsabile pentru acele crime,

Recunoscând că este necesar și că este timpul să se afirme în dreptul internațional, prin această Convenție, principiul potrivit căruia nu există niciun termen de prescripție pentru crimele de război și pentru crimele împotriva umanității și să se asigure aplicarea lui universală (...).”

Articolul 1 al Convenției din 1968 prevede: „Niciun regim de prescripție nu va fi aplicat următoarelor infracțiuni, indiferent de data la care au fost comise:

(a) Crimele de război, așa cum sunt definite în Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, din 8 august 1945 și confirmate de Rezoluțiile nr. 3 (1) din 13 februarie 1946 și nr. 95 (I) din 11 decembrie 1946, adoptate de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, în mod special «violările grave» enumerate în Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 pentru protecția victimelor războiului; (...).”

2. *Convenția europeană privind inaplicabilitatea regimului prescripției la crimele împotriva umanității și la crimele de război („Convenția din 1974”)*

Această Convenție vizează crimele comise anterior adoptării ei, dar numai dacă acele crime nu s-au prescris deja. Inițial, numai două state au semnat Convenția din 1974 (Franța și Olanda). Ea a intrat în vigoare în 2003, odată cu a treia sa ratificare (de Belgia). Nici URSS și nici Letonia nu au ratificat această Convenție.

3. *Protocolul Adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 („Protocolul Adițional din 1977”)*

Acest Protocol la Convențiile de la Geneva a urmărit să dezvolte și să reafirme numeroase legi și cutume ale războiului, în lumina vechimii multora dintre legile pe care ele se întemeiau (în special, Convenția de la Haga din 1907). Multe dintre prevederile lui reformulează legile și cutumele existente ale războiului, în timp ce altele sunt prevederi cu caracter constitutiv.

Primele două „Reguli fundamentale” ale războiului sunt precizate în art. 35:

„1. În orice conflict armat, dreptul Părților la conflict de a-și alege metodele și mijloacele de luptă este limitat.

2. Este interzisă utilizarea unor arme, proiectile și materiale și metode de luptă, de natură să provoace rănirea sau suferința inutilă”.

Art. 39: Simboluri ale naționalității

1. Într-un conflict armat, este interzisă folosirea steagurilor sau a emblemelor militare, a insinelor sau a uniformelor neutrilor sau ale altor state care nu sunt Părți la conflict.

2. Într-un conflict armat, este interzisă folosirea steagurilor sau a emblemelor militare, a insinelor sau a uniformelor Părților adverse, atunci când se declanșează atacuri sau cu scopul de a masca, de a favoriza, de a proteja sau de a împiedica operațiuni militare”.

Articolul 41 confirmă protecția datorată combatanților *hors de combat*:

„1. O persoană care este recunoscută sau care, în circumstanțele date, ar trebui să fie recunoscută ca fiind *hors de combat*, nu va fi ținta unui atac.

2. O persoană este *hors de combat* dacă:

a) se află în puterea unei Părți adverse;

b) exprimă în mod clar intenția de a se preda;

c) a fost adusă în stare de inconștiență sau este scoasă în alt mod din linia de luptă, din cauza rănilor sau a bolii și, ca atare, este incapabilă să se apere;

cu condiția ca în oricare dintre aceste situații, să se abțină de la orice acțiune ostilă și să nu încerce să evadeze”.

Articolul 48 a recunoscut principiul distincției: „Pentru asigurarea respectului și a protecției datorate populației civile și obiectivelor civile, Părțile în conflict vor distinge întotdeauna între populația civilă și combatanți și între obiective civile și obiective militare și, în consecință, își vor orienta operațiunile doar împotriva obiectivelor militare”.

Art. 50 precizează că civilii se caracterizează prin non-apartenența la forțele militare: „1. Un civil este orice persoană care nu aparține uneia dintre categoriile la

care se referă art. 4 (A) (1) (2) (3) și (6) din a Treia Convenție și art. 43 din prezentul Protocol¹⁶. În caz de dubiu cu privire la statutul de civil al unei persoane, se va considera că acea persoană este un civil.

2. Populația civilă include toate persoanele care sunt civili.

3. Prezența, în cadrul populației civile, a unor persoane care nu se încadrează în definiția civililor, nu privează populația de caracterul său civil”.

Articolul 51 viza protecția datorată civililor: „1. Populația civilă și persoanele civile vor beneficia de o protecție generală împotriva pericolelor create de operațiunile militare. Pentru a da efectivitate acestei protecții, vor fi respectate în orice împrejurări următoarele reguli, care se adaugă altor norme în vigoare ale dreptului internațional.

2. Populația civilă ca atare, precum și persoanele civile, nu vor fi ținta unui atac. Actele sau amenințările cu violența, al căror scop principal este acela de a răspândi teroarea în rândul populației civile, sunt interzise.

3. Civili vor beneficia de protecția acordată prin această Secțiune, cu excepția situației în care și atâta timp cât ei participă în mod direct la ostilități”.

Articolul 52 a reiterat norma cutumiară care interzice ca un obiectiv civil (iar nu obiectivele militare) să fie ținta unui atac. Articolul 52 (3) precizează: „În cazul în care există o îndoială dacă un obiectiv dedicat în mod obișnuit unor scopuri civile, cum ar fi un loc de închinare, o casă sau altă așezare ori o școală, este utilizat pentru a contribui efectiv la acțiunea militară, se va prezuma că el nu este utilizat în acest scop”.

Articolul 75 oferă protecție persoanelor aflate sub controlul unei părți beligerante, care potrivit legilor și cutumelor războiului nu se califică pentru protecții speciale (cum este statutul de prizonier de război).

¹⁶ Prevederile invocate se referă la dreptul de a beneficia de statutul de prizonier de război și definesc forțele armate.